

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Інститут історії і політології
кафедра всесвітньої історії

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З КУРСУ
ІСТОРІЇ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

Для студентів історичних факультетів

Івано-Франківськ
2007

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Інститут історії та політології
кафедра всесвітньої історії

Волощук Мирослав Михайлович

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З КУРСУ
ІСТОРІЇ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

Івано-Франківськ
2007

УДК

ББК

Укладач:

М.М. Волощук, кандидат історичних наук, доцент

Навчально-методичний посібник розрахований на вивчення і засвоєння курсу історії Середніх віків студентами історичних факультетів, які навчаються за кредитно-модульною системою так званого «Болонського процесу».

Специфіка побудови даного посібника полягає в тому, що значна частина запропонованих автором до вивчення студентами питань включає найважливіший джерельний матеріал. Це дасть можливість студентам значно глибше усвідомити суть перебігу основних подій, явищ і процесів Середньовічної історії (V – кінця XV ст.). Окрім того, рекомендована до читання велика кількість опублікованої як української, так і російської та зарубіжної наукової і навчальної літератури, передбачає поглиблення знань студентів і у сфері історіографії.

Навчально-методичний посібник також містить перелік головних для вивчення тем з історії Середніх віків, плани практичних занять, екзаменаційні питання, а також хронологічну таблицю і основні терміни з даного навчального предмету.

Рецензенти:

Б.П. Томенчук, кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології історії Інституту історії та політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Б.М. Боднарюк, кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології, античної та Середньовічної історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Науковий редактор:

Л.В. Войтович, доктор історичних наук, професор, старший науковий співробітник відділу історії середніх віків Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича (Львів)

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
протокол №*

ISBN

© М.М. Волощук
© Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ВСТУП

Історія Середніх віків являється однією з найфундаментальніших вузівських навчальних дисциплін. З інших предметів, які представляють студентам найрізноманітніші напрями розвитку всесвітньої історії, Середньовіччя чи не найбільш складне, насичене хронологією, термінологією. Політична карта Європи у цей період – одна з найяскравіших, часто змінюється в силу військово-політичної, релігійної чи іншої кон'юнктури. Континент за понад тисячолітню історію дізнався про десятки монарших династій, чимало релігійних систем, зіткнення цілих цивілізацій.

Звідси – особлива складність вивчення епохи. Для науковця-медієвіста подібна проблема полягає ще й в тому, що на відміну від Античної епохи, чи доби Нового світу, Середньовіччя представлене старими, як правило, мертвими в повсякденному усному вжитку, мовами: вульгарною латинською (фактично до кінця XIII – початку XIV ст.), середньо-грецькою, церковнослов'янською, верхньонімецьким діалектом, арабською, періодично єврейською та ін. Специфіка дослідження вказаного періоду залежить від лінгвістичних вподобань, знань і вмінь окремо взятого історика. Самих теоретичних знань не завжди виявляється достатньо.

Відтак, якісно і, головне, цікаво запропонувати студентові вказаний навчальний предмет – це головне педагогічне завдання викладача.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО КУРСУ «ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ»

Враховуючи те, що студенти більшості українських вузів навчаються за «Болонською системою», а відповідно складають 4 модулі в рік, даний методичний посібник був запланований саме під такий формат.

Теоретичний і практичний матеріал, запропонований на сторінках цього видання поділений на 4 частини (модулі), кожна з яких нараховує різну кількість програмових питань (в цілому – понад 30 одиниць). До складу кожної частини включені:

- програмові вимоги до курсу історії Середніх віків;
- основні теми практичних занять із рекомендованими списками джерел та літератури;
- рекомендовані для написання реферати;
- рейтингові питання з історії Середніх віків;
- перелік основних понять і термінів, необхідних для засвоєння предмету;
- екзаменаційні білети з історії Середніх віків (до кожного окремо взятого модуля)

Програмові вимоги включають перелік найосновніших тем, які обговорюватимуться на лекційних заняттях, готуватимуться студентами на практичних, або ж виконуватимуться в якості самостійної роботи (реферати, виступи, короткі повідомлення). Однак в ході процесу навчання тематика модуля може змінюватися в залежності від напряму розвитку викладання предмету.

Основні теми практичних занять для студентів складені в тій кількості, яка передбачена навантаженням з курсу історії Середніх віків. Головний акцент уваги викладача зосереджений у напрямі засвоєнні студентами ключових джерел з тієї чи іншої теми, історіографії проблеми. Студенти також повинні володіти теоретичним матеріалом, знати основні дати, імена, терміни, географічні назви (і показати їх на карті). Практичні заняття можуть проходити в найрізноманітніший спосіб – найбільш вдалий для засвоєння студентами максимального обсягу інформації.

Реферати, тематика яких розміщена після кожного рекомендованого до семінару списку джерел і літератури є формою самостійної роботи студентів.

Рейтингові питання являються однією з альтернативних методів навчання. Кількість рейтингів у кожному навчальному модулі також різна в залежності від навчального навантаження. За умов написання студентами необхідної кількості контрольних робіт (рейтингів), куди б були включені абсолютно усі програмові вимоги до того, чи іншого модуля, самі студенти можуть бути звільнені від обов'язкового написання модульної екзаменаційної роботи по завершенню навчання.

Перелік основних понять і термінів допомагає пересічному студентові засвоїти для себе ключові поняття доби Середньовіччя, якими вона перенасичена. У запропонованих списках ми ввели найважливіші і найбільш вживані, не акцентуючи уваги на другорядних, менш значущих.

Екзаменаційні білети в циклі програмових питань до окремо взятого модуля являються завершальною частиною. Вони складаються із 5 питань, серед яких 3 теоретичних і 2 носять тестовий характер. Студенти проінформовані про склад даних питань заздалегідь і можуть при бажанні готувати їх, маючи на меті покращити свій результат на іспиті.

ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника силами ректорату та Вченої ради встановив оцінювання знань студентів за 10-бальною шкалою. Інститут історії і політології також проводить оцінювання за цією схемою. Знання з історії Середніх віків мають наступну шкалу:

«10» балів – знання студентів відмінні.

Задля цього необхідно глибоко, ґрунтовно в деталях володіти теоретичними знаннями, використовуючи необхідну джерельну базу, мати обізнаність в історіографії того чи іншого питання. В усній, чи письмовій формі студент не повинен допускатися помилок, у випадку потреби, чітко і ясно давати відповіді на запитання викладача, вміти порівняти, спів-ставити різні явища і процеси, дати вичерпний аналіз.

«9» балів – знання студентів відмінні.

Студент може допускати незначні неточності у сфері джерелознавства чи історіографії теми, або ж не знати окремих незначних аспектів теоретичного матеріалу, дат, термінів, імен, географічних назв і т.д.

«8», «7» балів – знання студентів добрі.

Щоб отримати такий бал, слід мати гарні теоретичні знання, однак можна не оперувати бездоганними знаннями в галузі джерел та не знати головних праць присвячених тематиці. Однак фактологічний матеріал має бути засвоєний на високому рівні. Оцінку «7» можна отримати за тих самих умов, що і «8», лише із наявністю певних недоліків у термінологічному апараті, хронології, чи географії.

«6», «5» балів – знання студентів задовільні.

За таких умов студент не володіє джерелами та історіографією тематики, допускає серйозні неточності у теоретичному матеріалі, однак все ж знає проблему на поверхневому рівні і може пояснити закономірності її виникнення та розвитку.

«4», «3» балів – знання студентів незадовільні із дозволом повторного складання предмету.

Вказані бали отримують за незнання навіть основного інформативного навантаження з навчального предмету. Студенти, які отримують такий бал, володіють найбільш загальними знаннями з теми, що вивчається. Вони допускають грубі помилки, даючи аналіз ситуації, яка вивчається, не орієнтуються у хронології і не оперують термінологічним словником.

«2», «1» балів – знання студентів незадовільні із обов'язковим повторним слуханням курсу.

Вище наведений бал свідчить про повне і цілковите незасвоєння курсу історії Середніх віків.

Такий принцип оцінювання притаманний усім видам аудиторних занять (семінарських, самостійних, контрольний та ін.) та самостійної роботи студентів.

Програмові вимоги до курсу історії Середніх віків (Модуль I)

1. Хронологічні рамки і періодизація західноєвропейського Середньовіччя.
2. Найважливіші джерела з історії раннього Середньовіччя (V – початок XI ст.).
3. Господарське життя германців за даними Юлія Цезаря, Публія Корнелія Тацита та археологічних досліджень.
4. Суспільний лад давніх германців за даними Юлія Цезаря, Публія Корнелія Тацита та археологічних досліджень.
5. Релігійні вірування давніх германців.
6. Причини, передумови та процес занепаду і загибелі Західної Римської імперії.
7. Вестготське королівство. «Вестготська правда».
8. Вандало-Аланське королівство.
9. Бургундське королівство. «Бургундська правда».
10. Остготське королівство в Італії. Правління Теодоріха
11. Англосаксонські королівства на Британських островах. Гептархія
12. Лангобардське королівство в Італії на сторінках «Історії» Павла Диякона. «Едикт» короля Ротарі.
13. Утворення Франкської держави на чолі з Хлодвігом: з «Історії» Григорія Турського.
14. Господарське життя франків за даними «Салічної правди».
15. Суспільний устрій франків за даними «Салічної правди».
16. Франкська община та її еволюція у VI – VIII ст. Алод. Капітулярії Меровінгів і Каролінгів.
17. Послаблення центральної влади при спадкоємцях Хлодвіга. Роздроблення держави франків на основі «Історії» Григорія Турського та «Хроніки» Фредегара.
18. Бенедикційна реформа Карла Мартелла, її передумови та наслідки. Перші зіткнення з арабським світом.
19. Зростання Франкської держави при Карлі Великому. Із «Життєпису» Ейнгарда та Лоршських анналів.
20. Розвиток феодалних відносин в державі Каролінгів. Сен-Жерменський поліптих та капітулярії Каролінгів.
21. Структура феодалної вотчини при Каролінгах. Із «Капітуляція про помістя».
22. Політична організація Каролінгської держави.
23. «Каролінгське відродження». Діяльність «Академії». Алкуїн.
24. Становище християн на рубежі Античності та Середніх віків. Місце Церкви в структурі Римської імперії.
25. Становлення ранньосередньовічної християнської догматики. Вселенські Собори.
26. Діяльність та вчення Західних і Східних Отців Церкви.
27. Ранньохристиянські еретичні рухи.
28. Християнізація варварських народів. Місце та роль Церкви в «новій Європі» після занепаду Західної Римської імперії.
29. Виникнення чернецтва. Статут святого Бенедикта.
30. Становище Церкви в імперії Каролінгів. Королівські капітуляції.
31. Папство і Західна Церква у другій половині IX – середині XI ст.
32. Становище Католицької Церкви в державі Каролінгів.
33. Церковний розкол 1054 р.: причини, хід і наслідки.

Тема 1: Проблеми джерелознавства доби раннього Середньовіччя.

План.

1. Характер виникнення і структура середньовічного джерела.
2. Класифікація і типологія середньовічних документів.

3. Головні джерела з історії західноєвропейського Середньовіччя V – XI ст.
  - а) законодавчі акти;
  - б) історії, хроніки, аннали;
  - в) агіографічна, епістолярна середньовічна спадщина.

Джерела:

1. Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь. – К., 2005.
2. Хрестоматія з історії середніх віків: В 3 т. / За ред. М.П. Граціанського і С.Д. Сказкіна. – К., 1952. – Т.1.
3. Хрестоматія по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.1.

Література:

4. Барг М.А. Проблемы социальной истории. – М., 1973.
5. Грацианский Н.П. Западная Европа в средние века. – М. – Л., 1925.
6. Грацианский Н.П. Из социально-экономической истории западноевропейского средневековья. – М., 1960.
7. Гуревич А.Я. Исторический синтез и школа «Анналов». – М., 1993.
8. Дейвіс Н. Європа. Історія. – К., 2000.
9. Колесницкий И.Ф. Феодалное государство в VI – XV вв. – М., 1967.
10. Луизова Т.В. Об исторических условиях возникновения так называемого готического письма // Средние века. – 1954. – Вып.5. – С.269-289.
11. Люблинская А.Д. Источниковедение истории средних веков. – Л., 1955.
12. Неусыхин А.И. Проблемы европейского феодализма. – М., 1974.
13. Удальцова З.В., Гутнова Е.В. Генезис феодализма в странах Европы. – М., 1970. – С.3-70.

Тема реферату: «Франкська королівська канцелярія у VI – IX ст.».

Тема 2: Суспільний лад франків за «Салічною Правдою» («Lex Salica»).

План.

1. «Салічна Правда» («Салічний Закон») як історичне джерело.
2. Господарство франків кінця V – початку VI ст.
3. Форми землеволодіння і землекористування у франків. Алод.
4. Еволюція франкської общини часів династії Меровінгів. Марка.
5. Соціальна і майнова диференціація у франків та соціальні зміни у галло-римському населенні.
6. Політичний устрій у франків на початку VI ст.

Джерела:

1. Салическая Правда / Пер. с латинского Н.П. Грацианского. – М., 1950.
2. Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь. – К., 2005.
3. Хрестоматія з історії середніх віків: В 3 т. / За ред. М.П. Граціанського і С.Д. Сказкіна. – К., 1952. – Т.1.
4. Хрестоматія по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.1.

Література:

5. Грацианский Н.П. Из социально-экономической истории западноевропейского средневековья. – М., 1960.

6. Грацианский Н.П. К толкованию термина «villa» в Салической правде // Средние века. – 1946. – Вып.2. – С.59-73.
7. История крестьянства в Европе: В 3 т. – М., 1985. – Т.1.
8. Колесницкий И.Ф. Феодалное государство в VI – XV вв. – М., 1967.
9. Корсунский А.Р. Раннефеодалное государство и формирование феодальной собственности в Западной Европе. – М., 1970.
10. Мильская Л.Т. Аллод в системе феодального землевладения // Средние века. – 1987. – Вып.50. – С.173-184.
11. Неусыхин А.И. Новые данные по источниковедению «Салической Правды» // Средние века. – М., 1960. – Вып.17. – С.394-409.
12. Неусыхин А.И. Новые данные по источниковедению «Салической Правды» // Средние века. – М., 1962. – Вып.21. – С.38-54.
13. Неусыхин А.И. Проблемы европейского феодализма. – М., 1974.
14. Сказкин С.Д. Проблемы истории западноевропейского крестьянства в средние века. – М., 1968.

Тема реферату: «Система оподаткування франків за «Салічною Правдою».

Тема 3: Процес феодалізації франкського суспільства у VII – IX ст.

План.

1. Характеристика джерел. Історіографія теми.
2. Поява залежного селянства. Місце та роль в даному процесі прекарних відносин патронату-комендації, системи бенефіціїв.
3. Зростання феодальної земельної власності, її форми та характер. Феодальна ієрархія та васалітет при останніх Меровінгах та перших Каролінгах.
4. Імунітет та його роль у процесі феодалізації франків.

Джерела:

1. Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь. – К., 2005.
2. Хрестоматія по історії середніх віків: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.1.

Література:

3. Блок М. Характерные черты французской аграрной истории. – М., 1957.
4. Дейвіс Н. Європа. Історія. – К., 2000.
5. История крестьянства в Европе: В 3 т. – М., 1965. – Т.1.
6. Колесницкий И.Ф. Феодалное государство в VI – XV вв. – М., 1967.
7. Корсунский А.Р. Раннефеодалное государство и формирование феодальной собственности в Западной Европе. – М., 1970.
8. Михаловская Н.С. Каролингский иммунитет // Средние века. – 1946. – Вып.2. – С.135-154.
9. Серовайский Я.Д. О путях формирования феодальной собственности на леса и пастбища во франкском государстве // Средние века. – 1971. – Вып.33. – С.61-80.
10. Серовайский Я.Д. Права франкских королей на лес и развитие феодальной собственности // Средние века. – 1987. – вып.50. – С.212-220.
11. Сказкин С.Д. Проблемы истории западноевропейского крестьянства в средние века. – М., 1968.
12. Удальцова З.В., Гутнова Е.В. Генезис феодализма в странах Европы. – М., 1970.
13. Хэгерманн Г. Карл Великий / Пер. с английского В.П. Котелкина. – М., 2003.

Тема реферату: «Франко-арабські стосунки VIII – IX ст.».

Тема 4: Велика феодальна вотчина у Франкській державі.

План.

1. Характеристика джерел. Історіографія теми.
2. Структура великого феодального помістя франків часів Каролінгів та особливості його господарства.
3. Категорії залежних селян та їх повинності. Феодальна рента та її характер.
4. Організація управління великою феодальною вотчиною.

Джерела:

1. Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь. – К., 2005.
2. Хрестоматія по історії середніх віків: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.1.

Література:

3. Бессмертный Ю.Л. Северофранцузский серваж (к изучению общего и особенного в формировании феодальной зависимости крестьян) // Средние века. – 1971. – Вып.33. – С.90-115.
4. Грацианский Н.П. Из социально-экономической истории западноевропейского средневековья. – М., 1960.
5. История крестьянства в Европе: В 3 т. – М., 1965. – Т.1.
6. История Европы с древнейших времен до наших дней: В 8 т. / Ответ. ред. Е.В. Гутнова, З.В. Удальцова. – М., 1992. – Т.2.
7. Конокотин А.В. Очерки по аграрной истории Северной Франции в IX – XIV вв. – Иваново, 1958.
8. Люблинская А.Д. Источниковедение истории средних веков. – Л., 1955.
9. Хэгерманн Г. Карл Великий / Пер. с английского В.П. Котелкина. – М., 2003.

Тема реферату: «Відробіткова рента, як форма повинності великого феодального помістя франків VIII – IX ст.»

Тема 5: Англосаксонські королівства у Британії і особливості процесу феодалізації.

План.

1. Характеристика джерел. Історіографія теми.
2. Община в англосаксів VII – IX ст.
3. Соціальна диференціація суспільства. Особливості феодалізації англосаксів.
4. Англосаксонські королівства. Гептархія. «Правда» короля Альфреда.

Джерела:

1. Хрестоматія по історії середніх віків: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.1.

Література:

2. Гуревич А.Я. Англосаксонский фольклор и древненорвежский одалъ // Средние века. – М., 1967. – Вып.30. – С.61-75.
3. Гуревич А.Я. Из истории имущественного расслоения общинников в процессе феодального развития Англии // Средние века. – М., 1955. – Вып.7. – С.27-40.
4. Гуревич А.Я. Становление английского крестьянства в донорманский период // История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3 т. – М., 1985. – Т.1. – С.276-286.
5. Корсунский А.Р. Образование раннефеодального государства в Западной Европе. – М., 1963.

6. Савело К. Раннефеодалная Англия. – Л., 1977.
7. Соколова М.Н. Поместье в Англии до нормандского завоевания (о некоторых особенностях раннего английского феодализма) // Средние века. – 1971. – Вып.33. – С.81-89.
8. Шервуд Е. От англосаксов к англичанам. – М., 1988.
9. Штокмар В. История Англии в средние века. – М., 1973 або СПб., 2000.

Тема реферату: «Взаємовідносини англосаксів із норманами у VIII – IX ст.».

Тема 6: Християнська Церква доби раннього Середньовіччя (IV – XI ст.).

План.

1. Джерела та історіографія теми.
2. Становлення християнської догматики. Отці Церкви. Перші Вселенські Собори.
3. Виникнення чернецтва. Статут святого Бенедикта.
4. Становище Церкви в імперії Каролінгів.
5. Папство і Західна Церква у другій половині IX – середині XI ст.

Тема реферату: «Ранньосередньовічні монастирські статути Західної Європи: порівняльний аналіз».

Джерела:

1. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.1-2.

Література:

2. Головащенко С. Історія християнства. Курс лекцій. – К., 1999.
3. Гоне К. Великие христианские мыслители. – СПб., 2000.
4. Ковальський Я. В. Папы и папство. – М., 1991
5. Коструба Т. Нариси з церковної історії X – XIII століття / Коструба Т. Вибрані твори. – Торонто, 1956.
6. Лінч Дж. Середньовічна Церква. Коротка історія. – К., 1994.
7. Лозинский С. Г. История папства. – М., 1986
8. Релігієзнавчий словник / За ред. А.Колодного і Б.Лобовика. – К., 1996.
9. Флоровский Г.В. Восточные отцы IV в. – М., 1992.
10. Флоровский Г.В. Восточные отцы V – VIII вв. – М., 1992.

Рейтингові питання з історії Середніх віків (Модуль I).

Рейтинг 1.

1. Хронологічні рамки і періодизація західноєвропейського Середньовіччя.
2. Типологія і класифікація середньовічних джерел.
3. Причини, передумови та процес занепаду і загибелі Західної Римської імперії.
4. Джерела до історії давніх германців (на рубежі двох ер).
5. Природно-географічне середовище Германії. Походження та розселення германців за даними античних авторів і археологічних розкопок.
6. Суспільний лад давніх та господарське життя германців за даними Гая Юлія Цезаря, Публія Корнелія Тацита.
7. Описання германців на сторінках праць Страбона, Плутарха, Діона Кассія, Амміана Марцеліна та інших античних істориків.
8. Суспільний лад давніх германців за даними археологічних досліджень.
9. Релігійні вірування давніх германців.
10. Найважливіші джерела з історії країн Західної Європи раннього середньовіччя (V – XI ст.).

11. Готські та гунські завоювання на території Західної Римської імперії. Битва на Каталаунських полях.

Рейтинг 2.

1. Вестготське королівство на Піренейському півострові. «Вестготська правда».
2. Вандало-Аланське королівство.
3. Остготське королівство в Італії. Правління Теодоріха.
4. Бургундське королівство. «Бургундська правда».
5. Лангобардське королівство в Італії. Едикт короля Ротарі.
6. Англосаксонські королівства на Британських островах. Гептархія.
7. Утворення та розвиток Аварського каганату. Із «Історії» Менандра.
8. Утворення Франкської держави на чолі з Хлодвігом. Битва при Суассоні.
9. Політичний устрій у франків на початку VI ст. за даними Григорія Турського.
10. Послаблення центральної влади при спадкоємцях Хлодвіга. Роздроблення держави франків.
11. Бенефіційна реформа Карла Мартелла, її передумови та наслідки.
12. Франко-арабська боротьба у VIII – IX ст.

Рейтинг 3.

1. «Салічна Правда» («Салічний Закон») як історичне джерело.
2. Господарство франків кінця V – початку VI ст. за «Салічною Правдою».
3. Форми землеволодіння і землекористування у франків. Алод.
4. Еволюція франкської общини. Марка.
5. Соціальна і майнова диференціація у франків та соціальні зміни у галло-римському населенні.
6. Поява у франків залежного селянства. Місце та роль в даному процесі прекарних відносин патронату-комендації, системи бенефіцій.
7. Зростання феодальної земельної власності, її форми та характер. Феодальна ієрархія та васалітет у Франкській державі.
8. Імунітет та його роль у процесі феодалізації франків.
9. Структура великого феодального помістя франків та характер його господарства.
10. Категорії залежних селян та їх повинності у Франкській державі. Феодальна рента та її характер.
11. Організація управління великою феодальною вотчиною франків.
12. «Каролінгське відродження».

Рейтинг 4.

1. Зростання Франкської держави при Карлі Великому.
2. Розвиток феодальних відносин в державі Каролінгів. Капітулярії франкських монархів.
3. Політична організація Каролінгської держави при наступниках Карла Великого.
4. Верденський поділ імперії Карла Великого: причини, передумови та наслідки.
5. Зовнішньополітичні відносини династії Каролінгів: із «Хроніки» Фредегара.
6. Община в англосаксів VII – IX ст. за законами королів Уїтреда та Іне.
7. Соціальна диференціація англосаксонського суспільства за законами королів Уїтреда та Іне.
8. Особливості процесу феодалізації в англосаксів.
9. Англосаксонські королівства у боротьбі з норманами VIII – IX ст.
10. «Правда» короля Альфреда як історичне джерело.

Рейтинг 5.

1. Джерела з історії християнства доби раннього Середньовіччя.
2. Становище християн на рубежі Античності та Середніх віків. Місце Церкви в структурі пізньої Римської імперії.
3. Становлення християнської догматики. Перші Вселенські Собори.
4. Християнізація варварських народів. Місце та роль Церкви після занепаду Західної Римської імперії.
5. Зародження патристики. Діяльність Отців Церкви.
6. Виникнення чернецтва. Статут святого Бенедикта.
7. Становище Церкви в державі Каролінгів (середина VIII – середина IX ст.).
8. Папство і Західна Церква у другій половині IX – середині XI ст.
9. Церковний розкол 1054 р.: причини, хід і наслідки.

Рейтинг 6.

1. Історіографія проблеми ранньосередньовічного розвитку германців
2. Історіографія проблеми феодалізації франкського суспільства.
3. Історіографія проблеми феодалізації англосаксонського суспільства.
4. Історіографія теми ранньосередньовічного розвитку християнської Церкви.
5. Історіографія теми утворення варварських королівств в Західній Європі.

Перелік основних понять і термінів до курсу історії Середніх віків (Модуль I)

Тема 1: Проблеми джерелознавства історії Середніх віків.

Хроніка	Літопис
Булла	Капітулярій
Аннали	Хартія
Диплом	Ордонанс
Формула	Агіографія

Тема 2: Суспільний лад франків за даними «Салічної правди».

Алод	Граф
Марка	Королівський співтраpezник
Вергельд	Титул

Тема 3: Процес феодалізації франкського суспільства у VII – IX ст.

Прекарій	Патронат
Комендація	Бенефіцій
Васалітет, васал, сеньйор	Феод (лен)
Васально-ленна система	Феодальна драбина
Феодалізм	«Врівноважений синтез»
Імунітет	Інкастеламенто

Тема 4: Велика феодальна вотчина у Франкській державі (VIII – IX ст.).

Феодальна вотчина (сеньйорія)	Манс
Феодальна рента	Колон
Домен	Серв
Натуральне господарство	Майорес

Тема 5: Англосаксонські королівства в Британії.

Особливості процесу феодалізації в VII – XI ст.

Гептархія	Бокленд
Глафорд (лорд)	Манор
Сока	Фолькленд
Шериф	Ерл
Керл	Тен
Гайда	Денло

Тема 6: Церква часів раннього Середньовіччя

Патристика	Канон
Патрологія	Симонія
Аріанство	Єреміти
Несторіанство	Кенобіти
Монофізитство	Беатифікація
Монофелітство	Право приватної Церкви
Догмат	Іудео-християнство

Екзаменаційні білети з історії Середніх віків (Модуль I)

Екзаменаційний білет №1.

1. Хронологічні рамки та періодизація історії західноєвропейського Середньовіччя.
2. Виникнення Франкської держави на чолі з Хлодвігом.
3. Дайте характеристику ранньохристиянським еретичним рухам.
4. Поясніть термін «Алод».
5. Падіння Західної Римської імперії: 418; 450; 476; 486.

Екзаменаційний білет №2.

1. Джерела з історії раннього Середньовіччя (V – XI ст.).
2. Остготське королівство в Італії.
3. Дайте характеристику «Статутові» святого Бенедикта.
4. Поясніть термін «Вергельд».
5. Правління династії Меровінгів у Франкській державі: 418 – 589; 450 – 689; 486 – 751; 520 – 891.

Екзаменаційний білет №3.

1. Аварський каганат. Утворення і розвиток.
2. Франкська община та її еволюція у VI – VII ст. Алод.
3. Охарактеризуйте діяльність Отців Церкви.
4. Пояснить термін «Марка».
5. Правління династії Каролінгів у Франкській державі: 751 – 843; 777 – 1201; 814 – 1101; 855 – 906.

Екзаменаційний білет №4.

1. Бургундське королівство.
2. Християнізація варварських народів Західної Європи IV – VIII ст.
3. Коротко охарактеризуйте структуру феодалльної вотчини при Каролінгах.
4. Поясніть термін «Прекарій».
5. Утворення першого варварського королівства на теренах Західної Римської імперії (Королівства Вестготів): 418; 516; 620; 750.

Екзаменаційний білет №5.

1. Особливості феодалізаційних процесів у Британії VIII – X ст.
2. Папство і Західна Церква у IX – на початку XI ст.
3. Стисло охарактеризуйте господарство франків за даними «Салічної правди».
4. Поясніть термін «Патронат».
5. Карл Мартелл: 618 – 648; 715 – 741; 853 – 896; 1001 – 1015.

Екзаменаційний білет №6.

1. Боротьба англосаксонських королівств з норманами VIII – X ст.
2. Утворення чернецтва. Кенобіти. Єремїти
3. Стисло проаналізуйте суспільний лад давніх германців за даними Юлія Цезаря.
4. Поясніть термін «Комендація».
5. Роки понтифікату папи Льва I: 440 – 461; 627 – 665; 707 – 725; 827 – 865.

Екзаменаційний білет №7.

1. Готські та гунські завоювання в Західній Європі у кінці IV – V ст.
2. Вселенські собори. Становлення християнської догматики.
3. Стисло проаналізуйте суспільний лад давніх германців за даними Публія Корнелія Тацита.
4. Поясніть термін «Васалітет».
5. Об'єднання англосаксонських королівств: 779; 829; 900; 902.

Екзаменаційний білет №8.

1. Лангобардське королівство в Італії.
2. Місце християнської Церкви у варварській Європі після падіння Західної Римської імперії.
3. Проаналізуйте дані античних авторів про господарське життя давніх германців у світлі сучасних археологічних досліджень.
4. Поясніть термін «Імунітет».
5. Карл Великий (роки правління): 648 – 675; 768 – 814; 987 – 1003; 1015 – 1025.

Екзаменаційний білет №9.

1. Релігійні вірування давніх германців.
2. Вандало-Аланське королівство.
3. «Каролінгське відродження».
4. Поясніть термін «Бенефіцій».
5. Верденський поділ імперії Карла Великого між його онуками: 648; 843; 954; 1054.

Екзаменаційний білет №10.

1. Становище християн на рубежі Античності та Середніх віків. Місце Церкви в структурі Римської імперії.
2. Бенефіційна реформа Карла Мартелла, її передумови та наслідки.
3. Стисло проаналізуйте причини падіння Західної Римської імперії.
4. Поясніть термін «Феод».
5. Роки понтифікату папи Григорія I: 590 – 604; 726 – 843; 945 – 1025; 1015 – 1122.

Екзаменаційний білет №11.

1. Вестготське королівство. Вестготська правда.
2. Політична організація Каролінгської держави.
3. Взаємовідносини Церкви і Держави в період Меровінгів і Каролінгів.

4. Поясніть термін «Серв».
5. Об'єднання Франкського королівства майордомом Австразії Піпіном Геристальдським: 621; 630; 687; 701.

Екзаменаційний білет №12.

1. Франко-арабська боротьба VIII – X ст.
2. Описання германців на сторінках праць Страбона, Плутарха, Діона Кассія, Амміана Марцеліна та інших античних істориків.
3. Дайте коротку характеристику англосаксонським королівствам у Британії.
4. Поясніть термін «Васально-ленна система».
5. Битва при Суассоні. Заснування Франкської держави: 476; 486; 496; 511.

Екзаменаційний білет №13.

1. Вплив ранньохристиянської Церкви на формування світогляду та ментальності населення середньовічної Європи.
2. Розкрийте суть соціальної та майнової диференціації у франків та зміни у галло-римському населенні V – VII ст.
3. Коротко проаналізуйте «Правду» короля Альфреда.
4. Поясніть термін «Літи».
5. Битва при Пуатьє. Перемога франків над арабами: 713; 732; 755; 788.

Екзаменаційний білет №14.

1. Типологія та класифікація середньовічних джерел.
2. Зовнішньополітична діяльність Карла Великого.
3. Дайте коротку характеристику англосаксонським «Правдам» VI – IX ст.
4. Поясніть термін «Кенобіти».
5. Правління імператора Лотаря: 814 – 843; 840 – 855; 906 – 937; 916 – 959.

Екзаменаційний білет №15.

1. Розкрийте політичний устрій у франків на початку VI ст.
2. Особливості феодалізації в англосаксів.
3. Охарактеризуйте «Капітулярій про помістя» Карла Великого, як джерело до вивчення великої феодальної вотчини у франків.
4. Дайте визначення терміну «Іудео-християни».
5. Захоплення Риму вандалами: 418; 455; 476; 555.

Екзаменаційний білет №16.

1. Церковний розкол 1054 р.: причини, хід і наслідки.
2. Категорії залежних селян та їх повинності у франкській вотчині VIII – IX ст. Феодальна рента та її характер.
3. Дайте характеристику «Історії франків» Григорія Турського, як джерела до вивчення раннього середньовіччя.
4. Поясніть термін «Медієвістика».
5. Правління короля Альфреда: 815 – 827; 871 – 899; 888 – 889; 892 – 905.

Екзаменаційний білет №17.

1. Процес виникнення та становлення англосаксонських королівств. Гептархія.
2. Джерела до історії давніх германців (на рубежі двох ер).

3. Коротко охарактеризуйте систему адміністративно-політичного управління Франкською імперією.
4. Поясніть термін «Гайда».
5. Битва під Адріанополем. Перемога остготів над римськими військами: 355; 370; 378; 451.

Програмові вимоги до курсу історії Середніх віків (Модуль II)

1. Виникнення Східної Римської (Візантійської) імперії.
2. Специфічні риси раннього візантійського суспільства. Вплив християнства.
3. Політична система Східної Римської (Візантійської) імперії (IV – середина VII ст.).
4. Східна Римська (Візантійська) імперія за Юстиніана I.
5. Повстання «Ніка» у Східній Римській (Візантійській) імперії.
6. Особливості генезису феодалізму у Східній Римській (Візантійській) імперії.
7. Аграрний лад Східної Римської (Візантійської) імперії за даними «Землеробського закону».
8. Міста Східної Римської (Візантійської) імперії.
9. Іконоборство у Східній Римській (Візантійській) імперії (VIII – IX ст.).
10. Селянсько-плебейська ересь павликіан.
11. Повстання під проводом Фоми Слов'янина.
12. Соціальні зміни у Східній Римській (Візантійській) імперії наприкінці IX – XII ст. Завершення процесу феодалізації.
13. Міжнародне становище та зовнішня політика Східної Римської (Візантійської) імперії у X – XII ст.
14. Східна Римська (Візантійська) імперія і Русь у IX – початку XII ст. на сторінках «Повѣсти врѣменныхъ лѣтъ».
15. Суспільство скандинавів у VI – VIII ст. Саги, як історичне джерело.
16. «Епоха вікінгів» у Європі за даними франкських джерел. Аббон. «Три книги про війни міста Парижа с норманами».
17. Становлення феодальних відносин у Північній Європі.
18. Розвиток культури країн Північної Європи доби раннього середньовіччя.
19. Виникнення Французького королівства.
20. Завершення процесу феодалізації на території Франції.
21. Політичний устрій Французького королівства за перших Капетингів. Із «Хроніки» Рікера.
22. Політичний розвиток Італії у другій половині VIII – X ст.
23. Формування феодальних відносин в Італії. Регіональні особливості процесу.
24. Італійські міста VIII – X ст.
25. Арабське завоювання Іспанії. Мусульманське володарювання на території Піренейського півострова.
26. Виникнення іспано-християнських держав і початок Реконквісти.
27. Культурне піднесення арабської Іспанії (VIII – X ст.).
28. Виникнення єдиного Німецького королівства.
29. Соціальні відносини у Німеччині у IX – на початку XI ст.: Павійська конституція 1037 р.
30. Утворення Німецької імперії. Італійські кампанії Оттона I.
31. «Оттонове відродження». Діяльність Герберта.
32. Імперська Церква у Німеччині (X – початок XI ст.): із імперських капітуляріїв та поліптиків.
33. Зовнішня політика німецьких імператорів у X – на початку XI ст. Із «Хроніки» Гельмонда.
34. Виникнення середньовічних міст як центрів розвитку ремесла і торгівлі. Особливості даного процесу в країнах Європи.
35. Міське ремесло, його характер та організація. Зародження цехів.
36. Боротьба міст з феодалами. Форми міського самоврядування.
37. Генезис ранньосередньовічної західноєвропейської культури (кінець V – середина VII ст.).

Тема 1: Виникнення та розвиток західноєвропейського середньовічного міста.

План.

1. Джерела та історіографія проблеми.
2. Соціально-економічні та історичні передумови появи середньовічних міст в країнах Європи доби раннього та класичного Середньовіччя.
3. Боротьба європейських міст за незалежність (на прикладі Італії, Франції та Німеччини).
4. Міське право і види міського самоврядування.

Джерела:

1. Історія західноєвропейського Середньовіччя: Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь. – К., 2005.
2. Средневековое городское право XII – XIII вв. Сборник текстов / Под ред. С.М. Стама. – Саратов, 1989.
3. Стоклицкая-Терешкович В.В., Плешкова С.Л. Средневековые города в Западной Европе в XI – XV вв. Сборник источников. – М., 1989.
4. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.1.
5. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1963. – Т.2.
6. Фрейбургское городское право // Средневековый город. – Саратов, 1978. – Вып.4. – С.196-206.
7. Фрейбургское городское право // Средневековый город. – Саратов, 1981. – Вып.6. – С.183-187.

Література:

8. История Италии: В 3 т. / Под ред. С. Сказкина, Л.Котельниковой. – М., 1970. – Т.1.
9. Левицкий Я.А. Города и городское ремесло в Англии в X – XII вв. – М., 1960.
10. ослановский Т. Западногерманские города в раннем средневековье: опыт сравнительной классификации // Средние века. – 1971. – Вып.33. – С.226-233.
11. Рутенбург В.И. Итальянский город от раннего средневековья до Возрождения: Очерки. – Л., 1987.
12. Стам С.М. Складывание социальной структуры средневекового города // Средние века. – 1971. – Вып.34. – С.256-273.
13. Стоклицкая-Терешкович В.В. Основные проблемы истории средневекового города. – М., 1960.
14. Хачатурян Н.А. Город в системе феодальной формации // Вопросы истории. – 1983. – №1. – С.69-84.

Тема реферату: «Види міського самоврядування середньовічної Західної Європи XII – XIII ст.»

Тема 2: Ремісничі цехи та їх розвиток у середньовічному місті.

План.

1. Джерела та історіографія проблеми.
2. Причини та передумови виникнення цехів.
3. Соціально-економічна структура цехів, характер цехового виробництва. Цехові статuti Німеччини, Італії та Франції.
4. Соціальна боротьба у цехах, її причини, характер та наслідки.

Джерела:

1. Історія західноєвропейського Середньовіччя: Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь. – К., 2005.
2. Практикум по истории средних веков / Сост. М.Л. Абрамсон и др. – М., 1967.

3. Регистры ремесел в торговле Парижа // Средние века. – 1957. – Вып.10. – С.306-340.
4. Регистры ремесел в торговле Парижа // Средние века. – 1958. – Вып.11. – С.171-200.
5. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.1.
6. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1963. – Т.2.

Література:

7. Ревуненкова Н.В. О свободном ремесле в городах Южной Франции XIII – XIV вв. // Средние века. – 1962. – Вып.21. – С.26-48.
8. Рутенбург В.И. Средневековый город и его эволюция // Средние века. – 1971. – Вып.34. – С.66-70.
9. Соколов Н.П. Венецианские цехи в XIII – XIV вв. // Средние века. – 1959. – Вып.15. – С.102-134.
10. Стоклицкая-Терешкович В.В. Основные проблемы истории средневекового города. – М., 1960.
11. Стоклицкая-Терешкович В.В. Проблемы многообразия средневекового цеха на Западе и на Руси // Средние века. – 1951. – Вып.3. – С.74-103.
12. Тимофеева Е.Т. Развитие цехового ремесла и торговли в городах Северо-восточной Франции в XII – XIII вв. // Средние века. – 1959. – Вып.14. – С.92-104.

Тема реферату: «Вплив європейських цехових структур на формування ремісничої спеціалізації на Україні».

Тема 3: Країни Піренейського півострова в середині VIII – середині XI ст.

План.

1. Джерела проблематики.
2. Арабське завоювання Іспанії.
3. Мусульманське володарювання на території Піренейського півострова.
4. Виникнення іспано-християнських держав і початок Реконкісти.
5. Соціально-економічний і політичний розвиток:
  - а) Астуро-Леонського королівства;
  - б) королівства Каталонія;
  - в) королівства Наварра;
  - г) Арагонського королівства.

Тема реферату: «Міжетнічні відносини на Піренейському півострові XI – XIII ст.».

Джерела:

1. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.2.

Література:

2. Всемирная история: В 24 т. – Минск, 1996.
3. История Европы с древнейших времен до наших дней: В 8 т. / Ответ. ред. Е.В. Гутнова, З.В. Удальцова. – М., 1992. – Т.2.
4. Корсунский А.Р. История Испании IX – XIII вв. – М., 1976.
5. Проблемы испанской истории. – М., 1984.

Тема 4: Німецькі землі в період формування Імперії (IX – XI ст.).

План.

1. Джерела та історіографія проблеми.
2. Виникнення єдиного Німецького королівства.

3. Соціальні відносини та економіка Німеччини у IX – на початку XI ст.
4. Зовнішня політика німецьких імператорів у X – на початку XI ст.
5. Імперська Церква у Німеччині (X – початок XI ст.): із королівських капітуляріїв та поліптиків.

Тема реферату: «Русько-німецькі стосунки X – XI ст.».

Джерела:

1. Хрестоматія з історії середніх віків: В 3 т. / За ред. М.П. Граціанського і С.Д. Сказкіна. – К., 1952. – Т.1-2.
2. Хрестоматія по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.2.

Література:

3. Гошко Т. З історії німецької колонізації середньовічної Європи // Український історичний збірник. – К.: Національна Академія Наук України, Інститут історії України, 1999. – С.15-43.
4. Данилов А.И. Немецкая деревня второй половины VIII – начала IX вв. в бассейне нижнего течения Неккара // Средние века. – 1956. – Вып.8.
5. Данилова Г.М. Проблемы генезиса феодализма у славян и германцев. – Петрозаводск, 1974.
6. Колесницкий А.Ф. Исследования по истории феодального государства в Германии (IX – первой половины XII вв.). – М., 1958.
7. Мильская Л.Г. Светская вотчина в Германии VIII – IX вв. и её роль в закреплении крестьянства. – М., 1957.

Тема 5: Східна римська (візантійська) община за даними «Землеробського закону».

План.

1. Характеристика джерел. Історіографія теми.
2. Господарство візантійського села на початку VIII ст.
3. Землеволодіння і землекористування за даними «Землеробського закону».
4. Соціальне розшарування візантійської общини.
5. Особливості процесу феодалізації у Східній Римській (Візантійській) імперії.

Джерела:

1. Хрестоматія по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.1.

Література:

2. Балух В.О. Візантиністика. – Чернівці, 2006.
3. Всемирная история: В 24 т. – Минск, 1996.
4. Гийу А. Византийская цивилизация. – Екатеринбург, 2005.
5. Диль Ш. Основные проблемы византийской истории. – М., 1947.
6. История Византии: В 3 т. / Редколлегия С.Д. Сказкин, В.Н. Лазарев, Н.В. Пигулевская и др. – М., 1967. – Т.1.
7. История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3 т. – М., 1985. – Т.1.
8. Кулановский Ю.А. История Византии. Исследования. – СПб., 1996. – Т.1-3.
9. Курбатов Г.Л. История Византии от античности к феодализму. – М., 1984.
10. Осина К.А., Удальцова З.В. Особенности феодализма в Византии // Вопросы истории. – 1974. – №10. – С.98-117.
11. Острогорський Г. Історія Візантії / Пер. з німецької А.Онищенка. – Львів, 2002.
12. Удальцова З.В., Гутнова Е.В. Генезис феодализма в странах Европы. – М., 1970.

Тема реферату: «Роль слов'янських переселенців у процесі формування та розвитку східно-римської общини VII – IX ст.».

Тема 6: Проблеми розвитку культури доби раннього Середньовіччя.

План.

1. Проблема генезису середньовічної культури в історіографії.
2. Культурне піднесення арабської Іспанії (VIII – X ст.).
3. «Оттонове відродження».
4. Розвиток культури країн Північної Європи доби раннього середньовіччя.

Тема реферату: «Вплив римської спадщини на формування ранньосередньовічних культурних традицій Західної Європи».

Джерела:

1. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.1-2.

Література:

2. Городская культура. – М., 1984.
3. Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры. – М., 1984.
4. Гуревич А.Я. Культура и общество средневековой Европы глазами современников. – М., 1989.
5. Гуревич А.Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. – М., 1990.
6. Культура и общество в средние века. – М., 1987.
7. Из истории культуры средних веков и Возрождения. – М., 1976.
8. Культура и искусство средневекового города. – М., 1984.

Рейтингові питання з історії Середніх віків (Модуль II).

Рейтинг 1.

1. Виникнення Французького королівства.
2. Завершення процесу феодалізації на території Франції.
3. Внутрішньополітичний устрій Французького королівства доби перших Капетингів. Із «Хроніки» Рікера.
4. Зовнішньополітичний устрій Французького королівства наприкінці IX – XI ст.
5. Політичний розвиток Італії у другій половині VIII – X ст.
6. Формування феодальних відносин в Італії. Регіональні особливості процесу.
7. Італійські міста VIII – X ст.
8. Місце Італії в зовнішній політиці німецьких імператорів та французьких королів.
9. Джерела з історії Франції та Італії IX – XI ст.

Рейтинг 2.

1. Верденський поділ спадщини Карла Великого та виникнення єдиного Німецького королівства.
2. Соціальні відносини у Німеччині у IX – на початку XI ст.: Павійська конституція 1037 р.
3. Економічний розвиток німецьких земель у кінці IX – XI ст.
4. Утворення Німецької імперії: причини, передумови та наслідки процесу.
5. Зовнішня політика німецьких імператорів у X – на початку XI ст. Із «Хроніки» Гельмонда.
6. «Оттонове відродження».
7. Джерела з історії розвитку німецьких земель IX – XI ст.
8. Завершення феодалізації англосаксонського суспільства (IX – XI ст.).

9. Еволюція держави у англосаксів у IX – середині XI ст. Правління Датської та Англосаксонської династій.
10. Зародження феодальних відносин у Північній Європі.
11. Суспільний розвиток та економіка скандинавів у VI – VIII ст. Саги, як історичне джерело.
12. «Епоха вікінгів» у Європі. Аббон. «Три книги про війни міста Парижа с норманами».
13. Джерела з історії англосаксів та скандинавів VIII – XI ст.
14. Розвиток культури країн Північної Європи доби раннього середньовіччя.

Рейтинг 3.

1. Виникнення Східної Римської (Візантійської) імперії.
2. Специфічні риси раннього візантійського суспільства.
3. Політична система Східної Римської (Візантійської) імперії (IV – середина VII ст.).
4. Східна Римська (Візантійська) імперія за Юстиніана I: внутрішньополітичний розвиток.
5. Східна Римська (Візантійська) імперія за Юстиніана I: зовнішньополітичні заходи за даними Павла Диякона і Прокопія Кесарійського.
6. Повстання «Ніка» у Східній Римській (Візантійській) імперії за даними Прокопія Кесарійського.
7. Особливості генезису феодалізму у Східній Римській (Візантійській) імперії.
8. Іконоборство у Східній Римській (Візантійській) імперії (VIII – IX ст.).
9. Селянсько-плебейська ересь павликіан. Із «Продовжувача Феофана».
10. Повстання під проводом Фоми Слов'янина.

Рейтинг 4.

1. Джерела до вивчення країн Піренейського півострова VIII – XI ст.
2. Причини, передумови, хід та наслідки арабського завоювання Іспанії.
3. Мусульманське володарювання на території Піренейського півострова.
4. Виникнення іспано-християнських держав і початок Реконкісти.
5. Соціально-економічний і політичний розвиток Астуро-Леонського королівства.
6. Соціально-економічний і політичний розвиток Каталонії.
7. Соціально-економічний і політичний розвиток Наварри.
8. Соціально-економічний і політичний розвиток Арагону.
9. Культурне піднесення арабської Іспанії (VIII – X ст.).

Рейтинг 5.

1. Соціально-економічні та історичні передумови появи середньовічних міст в країнах Європи доби раннього та класичного середньовіччя.
2. Виникнення середньовічних міст як центрів розвитку ремесла і торгівлі. Особливості даного процесу в країнах Європи.
3. Міське право і види міського самоврядування.
4. Боротьба європейських міст за незалежність (на прикладі Франції, Німеччини та міст-держав Апеннінського півострова).
5. Проблема походження середньовічних цехів у джерелах та історіографії.
6. Причини та передумови виникнення цехів.
7. Міське ремесло, його характер та організація. Зародження цехів.
8. Соціально-економічна структура цехів, характер цехового виробництва.
9. Соціальна боротьба у цехах, її причини, характер та наслідки.

Рейтинг 6.

1. Історіографія проблеми розвитку Французької Корони на рубежі раннього та класичного Середньовіччя.
2. Історіографія проблеми розвитку Англійської Корони на рубежі раннього та класичного Середньовіччя.
3. Історіографія проблеми розвитку німецьких земель на рубежі раннього та класичного Середньовіччя.
4. Історіографія проблеми розвитку Скандинавії на рубежі раннього та класичного Середньовіччя.
5. Історіографія теми ранньосередньовічного розвитку Східної Римської (Візантійської) імперії.
6. Історіографія проблеми становища країн Піренейського півострова у VIII – XI ст.
7. Історіографія проблеми розвитку Італії на рубежі раннього та класичного Середньовіччя.
8. Проблема походження середньовічних міст в історіографії.
9. Проблема генезису середньовічної культури в історіографії.

**Перелік основних понять і термінів
до курсу історії Середніх віків (Модуль II)**

Тема 1: Проблема виникнення та розвитку середньовічного міста.

Магдебургія	Дитинець
«Маркова теорія»	«Вотчинна теорія»
Вал	Фортифікація
Донжон	Бійниця

Тема 2: Зародження та діяльність середньовічного цеху XI – XIV ст.

Підмайстер	Гільдія
Шедевр	Цеховий статут

Тема 3: Іспанія у період раннього Середньовіччя

Циркумцелліони	Магриб
Гулями	«Єврейська змова»
Коран	Андалузія
Реконкіста	Емірат

Тема 4: Німеччина та Скандинавія у IX – XI ст.

Село «змішаного типу»	Ландтаг
Міністеріал	Рейхстаг
Бан	Фогт
Ярли	Одаль
«Епоха вікінгів»	Альтінг

Тема 5: Східна Римська (Візантійська) імперія в IV – середині XI ст.

Пекулій	Стратіот
Енапограф	Апори
Емфітевт	Містії
Діми	Парики
Фема, фемний устрій	Епарх
Теорія симфонії	Іконоборство

Тема 6: Культура доби раннього Середньовіччя.

«Каролінгське відродження»

Романський стиль

«Оттонове відродження»

Фреска

Мозаїка

Рубрика

Екзаменаційні білети з історії Середніх віків (Модуль II)

Екзаменаційний білет №1.

1. Виникнення Французького королівства.
2. Зовнішня та внутрішня політика Юстиніана I.
3. Проаналізуйте джерела до вивчення ранньосередньовічного скандинавського суспільства.
4. Поясніть термін «Реконкіста».
5. Утворення Східної Римської імперії: 320; 395; 450; 900.

Екзаменаційний білет №2.

1. Іконоборство у Східній Римській (Візантійській) імперії. Причини, хід, наслідки.
2. Історичні передумови, причини і характер утворення Німецької імперії.
3. Стисло проаналізуйте суспільний лад скандинавів VI – VIII ст.
4. Поясніть термін «Рейхстаг».
5. Правління Льва I Ісавра: 700 – 720; 716 – 731; 716 – 741; 867 – 886.

Екзаменаційний білет №3.

1. Італійські міста VIII – X ст.
2. Утворення Французького королівства. Правління останніх Каролінгів.
3. Розкрийте сутність «Теорії симфонії» у Східній Римській (Візантійській) імперії.
4. Поясніть термін «Мозаїка».
5. Утворення Німецької імперії: 950; 962; 998; 1001.

Екзаменаційний білет №4.

1. Культурне піднесення арабської Іспанії (VIII – X ст.).
2. Боротьба західноєвропейських міст за незалежність. Комунальні рухи
3. Повстання «Ніка» у Східній Римській (Візантійській) імперії за Прокопієм Кесарійським.
4. Поясніть термін «Фема».
5. Верденський поділ спадщини Карла Великого: 814; 833; 841; 843.

Екзаменаційний білет №5

1. Завершення процесу феодалізації на території Франції.
2. Специфічні риси раннього візантійського суспільства.
3. Стисло проаналізуйте становище Церкви в імперії Оттонів.
4. Поясніть термін «Шедевр».
5. Нормандське завоювання Англії: 793; 1016; 1066; 1096.

Екзаменаційний білет №6.

1. Особливості генезису феодалізму у Східній Римській (Візантійській) імперії.
2. Міське ремесло, його характер і організація. Цехи.
3. Дайте характеристику «Епосі вікінгів».
4. Поясніть термін «Бан».
5. Правління Людовіка Німецького: 843 – 866; 843 – 876; 900 – 911; 903 – 905.

Екзаменаційний білет №7.

1. Політичний розвиток Італії у другій половині VIII – X ст.
2. Виникнення середньовічних міст, як центрів розвитку ремесла і торгівлі: особливості процесу у різних країнах Європи.
3. Коротко проаналізуйте розвиток освіти у ранньосередньовічній Східній Римській (Візантійській) імперії.
4. Поясніть термін «Донжон».
5. Початок Реконквісти на Піренейському півострові: 510; 625; 718, 788.

Екзаменаційний білет №8.

1. Зовнішня політика німецьких імператорів у X – на початку XI ст.
2. Причини, передумови, хід та наслідки арабського завоювання Піренейського півострова.
3. Стисло проаналізуйте міське самоврядування за Магдебурзьким правом.
4. Поясніть термін «Рубрика».
5. Падіння Вестготського королівства на Піренейях: 418; 476; 711; 814.

Екзаменаційний білет №9.

1. Повстання під проводом Фоми Слов'янина.
2. Розвиток культури Північної Європи у раннє Середньовіччя.
3. Дайте характеристику історичній науці Східної Римської (Візантійської) імперії VI – XII ст.
4. Поясніть термін «Гільдія».
5. Оттон III – імператор Священної імперії: 980 – 988; 983 – 1002; 1000 – 1002; 1002 – 1024.

Екзаменаційний білет №10.

1. Селянсько-плебейська ересь павликіан.
2. Політичний устрій Французького королівства у кінці IX – XI ст.
3. Стисло проаналізуйте становище Церкви в імперії Оттонів.
4. Поясніть термін «Одаль».
5. Саксонська династія в Німеччині: 911 – 1024; 919 – 1024; 980 – 1050; 1024 – 1125.

Екзаменаційний білет №11.

1. Соціальні відносини у Німеччині у IX – XI ст.
2. Генезис середньовічної західноєвропейської культури (V – VII ст.).
3. Дайте коротку характеристику причинам і наслідкам «Інкасталаменту».
4. Поясніть термін «Фогт».
5. Правління Костянтина VII Багрянородного: 855 – 859; 895 – 907; 905 – 931; 913 – 959.

Екзаменаційний білет №12.

1. Причини та передумови виникнення цехів.
2. «Оттонове відродження».
3. Стисло охарактеризуйте регіональні особливості формування феодалізму в Італії.
4. Поясніть термін «Карли (бонди)».
5. Династія Капетингів у Франції: 980 – 1300; 987 – 1328; 1000 – 1321; 1066 – 1315.

Екзаменаційний білет №13.

1. Боротьба європейських міст за незалежність (на прикладі Італії, Франції та Німеччини).
2. Арабське завоювання Іспанії.
3. Коротко розкрийте причини та передумови комунальних рухів у містах Західної Європи.
4. Поясніть термін «Емірат».

5. Магдебурзьке право в Німеччині: 1120; 1180; 1188; 1190.

Екзаменаційний білет №14.

1. Міське право і види міського самоврядування.
2. Зовнішня політика німецьких імператорів у X – на початку XI ст.
3. Поясніть причини і передумови розкладання цехів у XIV – XV ст.
4. Поясніть термін «Фреска».
5. Перемога німецьких військ над уграми на р. Лех: 915; 925; 935; 955.

Екзаменаційний білет №15.

1. Соціальна боротьба у цехах, її причини, характер та наслідки.
2. Виникнення іспано-християнських держав і початок Реконкісти.
3. Охарактеризуйте напрями розвитку культури країн Північної Європи доби раннього середньовіччя.
4. Поясніть термін «Теорія симфонії».
5. Василь I Македонець – імператор Східної Римської (Візантійської) імперії: 751 – 768; 768 – 800; 800 – 814; 867 – 886;

Екзаменаційний білет №16.

1. Соціально-економічний і політичний розвиток Астуро-Леонського королівства та Каталонії доби раннього Середньовіччя.
2. Джерела до вивчення проблеми виникнення та розвитку середньовічного цехового міського ремесла.
3. Розкрийте причини та наслідки поділу Римської імперії на Західну та Східну.
4. Поясніть термін «Парики».
5. Оттон I – імператор Священної імперії: 936 – 973; 950 – 973; 962 – 973; 970 – 973.

Програмові вимоги до курсу історії Середніх віків (Модуль III)

1. Історичні передумови, причини і характер Хрестових походів.
2. Початок Хрестового руху. Похід бідноти.
3. Перший Хрестовий похід рицарів. Падіння Єрусалиму.
4. Держави хрестоносців на Близькому Сході. Духовно-рицарські Ордени.
5. Другий і третій Хрестові походи. Діяльність Бернарда з Клерво.
6. Східна Римська (Візантійська) імперія часів останніх Македонців і перших Комнінів (кінець XI – початок XII ст.). Правління Олексія I.
7. Особливості внутрішньої та зовнішньої політики Комнінів та Ангелів. Між-династичні конфронтації. Причини кризи управління Візантійською імперією на рубежі XII – початку XIII ст.
8. Четвертий Хрестовий похід і падіння Східної Римської (Візантійської) імперії.
9. Утворення Латинської імперії. Міжетнічні та міжрелігійні відносини на Балканах в XIII ст.
10. Епірський деспотат.
11. Нікейська імперія.
12. Трапезундська імперія.
13. Хрестові походи XIII ст. Діяльність Людовіка IX.
14. Занепад хрестового руху. Наслідки Хрестових походів.
15. Відновлення Східної Римської (Візантійської) імперії. Державницька діяльність імператорів з династії Палеологів.
16. Причини занепаду Візантії у кінці XIV – першій половині XV ст. внутрішня криза і несприятлива міжнародна ситуація.
17. Балканські завоювання Оттоманської Порти XIV – XV ст. Обставини падіння Константинополя 1453 р.
18. Візантійські історико-філософські вчення XIV – першої половини XV ст. Ісихазм.
19. Вплив нормандського завоювання на соціально-політичний розвиток Англії.
20. Соціальна структура англійського суспільства кінця XI ст. за даними «Книги Страшного Суду».
21. Реформи Генріха II Плантагенета. Зовнішня політика Англії у другій половині XII ст.
22. Зовнішня і внутрішня політика Іоанна Безземельного.
23. Велика хартія вільностей.
24. Особливості формування станової монархії в Англійському королівстві. Походження парламенту, його соціальна і політична роль.
25. Соціально-економічний розвиток Англії у XIV ст. «Робітниче законодавство».
26. Рух за реформу Церкви в Англійському королівстві. Джон Уікліф. Лолларди.
27. Повстання Уота Тайлера. Із анонімної хроніки абатства св. Марії в Йорку.
28. Особливості соціально-політичного розвитку Англійської Корони у XV ст.
29. Війна Червоної і Білої Троянд.
30. Посилення королівської влади у Французькому королівстві у XII – початку XIII ст.
31. Реформи короля Людовіка IX. Зовнішня політика Франції.
32. Зародження та особливості формування станової монархії у Франції.
33. Причини і початок Столітньої війни. Жакерія: із «Хроніки Жана де Венетт», «Хроніки» Фруассара та «Хроніки перших 4-х Валуа».
34. Відновлення Столітньої війни. Діяльність Жанни д'Арк.
35. Завершення політичного об'єднання Франції. Людовік XI.
36. Ключійський рух і піднесення папства.
37. Боротьба за інвеституру. Вормський конкордат.

38. Війни Фрідріха I Барбаросси з італійськими містами. Ломбардська ліга. Виникнення системи поліцентризму в Італії.
39. Боротьба Католицької Церкви з ересями в XII – XIII ст. Поява чернечих Орденів та Священної інквізиції.

Тема 1: Проблеми формування та функціонування станових монархій в Західній Європі (кінець XII – початку XIV ст.).

План.

1. Характеристика джерел. Історіографія теми.
2. Велика хартія вольностей та формування парламентаризму в Англійському королівстві.
3. Зміни в розвитку політичного управління Францією кінця XIII – початку XIV ст. Утворення Генеральних штатів.
4. Вплив Реконкісти на становлення станово-представницьких органів держав Піренейського півострова. Роль кортесів.

Тема реферату: «Станово-представницькі органи країн Центрально-Східної Європи XIII – XV ст.».

Джерела:

1. Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь. – К., 2005.
2. Практикум по истории средних веков. Сборник документов / Сост. М.Л. Абрамсон и др. – М., 1971.
3. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.2.

Література:

4. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації. – Львів, 2002.
5. Альтамира-и-Кревеа Р. Історія Іспанії / Под ред. З.Мосиной. – М., 1951.
6. Барг М.А. Исследование по истории английского феодализма в XI – XIII вв. – М., 1962.
7. Варьяш О.И., Черных А.П. Португалия: дороги истории. – М., 1990.
8. Денисова Н. А. К вопросу о политической роли горожан в Генеральных Штатах Франции начала XVI в. // Вестник Московского университета. – 1969. – №3. – С.56-68.
9. Корсунский А.Р. История Испании IX – XIII вв. – М., 1976.
10. Пти-Дютайи Ш. Феодальная монархия во Франции и в Англии X – XIII вв. – М., 1938.
11. Штокмар В. История Англии в средние века. – М., 1973 або СПб., 2000.

Тема 2: Єретичні рухи в Західній Європі кінця XII – XIV ст.

План.

1. Характеристика джерел. Історіографія теми.
2. Вчення та діяльність Арнольда Брешианського.
3. Єресі катарів та вальденів. Альбігойські хрестові походи XIII ст.
4. Вчення Йоахима Флорського. Повстання Дольчіно.

Тема реферату: «Обставини та характер формування ідеології західноєвропейських єретиків».

Джерела:

1. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.2.

Література:

2. Волконский А. Католичество и священное предание Востока. – Париж, 1933.
3. Головащенко С. Історія християнства. Курс лекцій. – К., 1999.

4. Католическая энциклопедия. – М., 2002. – Т.1.
5. Ковальський Я. В. Папы и папство. – М., 1991.
6. Лінч Дж. Середньовічна Церква: Коротка історія / Переклад з англійської В.Шовкун. – К., 1994.
7. Релігієзнавчий словник / За ред. А.Колодного і Б.Лобовика. – К., 1996.
8. Таевский Д.А. Христианские ереси и секты I – XXI веков. Словарь. – М., 2003.
9. Чибич С. Історія християнської церкви.– Львів, 2001.

Тема 3: Селянсько-плебейські рухи в Західній Європі XIV ст.

План.

1. Джерела та історіографія проблеми.
2. Зміни в соціально-економічному розвитку західноєвропейського села та міста в XIV ст. на прикладі Англії, Італії і Франції.
3. Жакерія. Причини та передумови повстання, характер, рушійні сили. Наслідки виступу.
4. Селянсько-плебейське повстання Уота Тайлера. Місце та роль лоллардів.
5. Вплив ранньокапіталістичних відносин на еволюцію економічної ролі міст Апеннінського півострова. Повстання чомпі у Флоренції.

Тема реферату: «Столітня війна, як привід та причина повстань у Франції та Англії».

Джерела:

1. Практикум по истории средних веков. Сборник документов / Сост. М.Л. Абрамсон и др. – М., 1971.
2. Хрестоматія з історії середніх віків: В 3 т. / За ред. М.П. Граціанського і С.Д. Сказкіна. – К., 1952. – Т.1.
3. Хрестоматія по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.2.

Література:

4. Басовская Н.И. И живы памятью столетий. Очерки о вождах народных движений в средневековой Европе. – Минск, 1987.
5. Басовская Н.И. Столетняя война: леопард против лилии. – М., 2003.
6. Гутнова Е.В. Классовая борьба и общественное сознание крестьянства в средневековой Западной Европе (XI – XV вв.). – М., 1984.
7. История Италии: В 3 т. / Под ред. С. Сказкина, Л.Котельниковой. – М., 1970. – Т.1.
8. Рутенбург В.И. Народные движения в городах Италии XIV – начала XV вв. – М. – Л., 1958.
9. Рутенбург В.И. Очерки из истории раннего капитализма в Италии. – М. – Л., 1951
10. Сапрыкин Ю.М. Социально-политические взгляды английского крестьянства в XIV – XVII вв. – М., 1972.
11. Сказкин С.Д. Очерки по истории западноевропейского крестьянства в средние века. – М., 1968.
12. Хилтон Р., Фаган Г. Восстание английского народа в 1381 г. – М., 1962.

Рейтингові питання з історії Середніх віків (Модуль III).

Рейтинг 1.

1. Історичні передумови, причини і характер Хрестових походів.
2. Початок Хрестового руху. Похід бідноти.
3. Перший Хрестовий похід рицарів. Падіння Єрусалиму.
4. Держави хрестоносців на Близькому Сході. Духовно-рицарські Ордени.
5. Другий і третій Хрестові походи. Діяльність Бернарда з Клерво.

6. Східна Римська (Візантійська) імперія за останніх Македонців і перших Комнінів (кінець XI – початок XII ст.). Правління Олексія I.
7. Особливості внутрішньої та зовнішньої політики Комнінів та Ангелів. Між-династичні конфронтації. Причини кризи управління Східною Римською (Візантійською) імперією на рубежі XII – початку XIII ст.
8. Четвертий Хрестовий похід і падіння Східної Римської (Візантійської) імперії.

Рейтинг 2.

1. Утворення Латинської імперії. Міжетнічні та міжрелігійні відносини на Балканах в XIII ст.
2. Епірський деспотат.
3. Нікейська імперія.
4. Трапезундська імперія.
5. Хрестові походи XIII ст. Діяльність Людовіка IX.
6. Занепад хрестового руху. Наслідки Хрестових походів.
7. Відновлення Східної Римської (Візантійської) імперії. Державницька діяльність імператорів з династії Палеологів.
8. Причини занепаду Візантії у кінці XIV – першій половині XV ст. Внутрішня криза і несприятлива міжнародна ситуація.
9. Балканські завоювання Оттоманської Порти XIV – XV ст. Обставини падіння Константинополя 1453 р.
10. Візантійські історико-філософські вчення XIV – першої половини XV ст. Ісихазм.

Рейтинг 3.

1. Вплив нормандського завоювання на соціально-політичний розвиток Англії.
2. Соціальна структура англійського суспільства кінця XI ст. за даними «Книги Страшного Суду».
3. Реформи Генріха II Плантагенета. Зовнішня політика Англії у другій половині XII ст.
4. Зовнішня і внутрішня політика Іоанна Безземельного.
5. Велика хартія вольностей.
6. Особливості формування станової монархії в Англійському королівстві. Походження парламенту, його соціальна і політична роль.
7. Соціально-економічний розвиток Англії у XIV ст. «Робітниче законодавство».
8. Рух за реформу Церкви в Англійському королівстві. Джон Уікліф. Лолларди.
9. Повстання Уота Тайлера. Із анонімної хроніки абатства св. Марії в Йорку.
10. Особливості соціально-політичного розвитку Англійської Корони у XV ст.
11. Війна Червоної і Білої Троянд.

Рейтинг 4.

1. Ключійський рух і піднесення папства.
2. Боротьба за інвеституру. Вормський конкордат.
3. Війни Фрідріха I Барбаросси з італійськими містами. Ломбардська ліга. Виникнення системи поліцентризму в Італії.
4. Боротьба Католицької Церкви з ересями в XII – XIII ст. Поява чернечих Орденів та Священної інквізиції.
5. Посилення королівської влади у Французькому королівстві у XII – початку XIII ст.
6. Реформи короля Людовіка IX. Зовнішня політика Франції.
7. Зародження та особливості формування станової монархії у Франції.

8. Причини і початок Столітньої війни. Жакерія: із «Хроніки Жана де Венетт», «Хроніки» Фруассара та «Хроніки перших 4-х Валуа».
9. Відновлення Столітньої війни. Діяльність Жанни д'Арк.
10. Завершення політичного об'єднання Франції. Людовік XI.

**Перелік основних понять і термінів
до курсу історії Середніх віків (Модуль III)**

Тема 1: Хрестові походи та Східна Римська (Візантійська) імперія XII – XV ст.

Тамплієри	Магістр Ордену
Сенат	Епарх
Василевс	«Животворящий хрест»
Мандаліон	Романія
«Єрусалимські ассізи»	Стратіот

Тема 2: Франція у XII – XV ст.

Протекціонізм	Парламент
Цензитарії	Легісти
Лінеаж	Катари
Бальї	Вальденси
Прево	Альбігойці
Генеральні штати	Меркантилізм
Станова монархія	«Чорна смерть»

Тема 3: Англія в XI – XV ст.

Шериф	«Щитові гроші»
Рельєф	Суд присяжних
Інтердикт	Палата лордів
«Палата шахової дошки»	Палата обцин

**Тема 4: Німеччина, Італія і Римо-католицька Церква
в добу класичного Середньовіччя (XI – XIV ст.)**

Клюнійський рух	Гвельфи
Інвеститура	Цистерціанці
Гіббеліни	Вікарій
Гранди	Жебрущі чернечі Ордени
Пополани	Спіритуали і конвентуали

Екзаменаційні білети з історії Середніх віків (Модуль III)

Екзаменаційний білет №1.

1. Посилення королівської влади у Франції в XII – на початку XIII ст.
2. Вплив нормандського завоювання на соціально-політичний розвиток Англії.
3. «Dictatus Papae».
4. Поясніть термін «Інвеститура».
5. Утворення Латинської імперії: 1139; 1204; 1269; 1279.

Екзаменаційний білет №2.

1. Початок станової монархії у Франції, її особливості.

2. Епірський деспотат.
3. Війна Троянд у Англії: причини, передумови, наслідки.
4. Поясніть термін «Гранди».
5. Виникнення англійського парламенту: 1215; 1265; 1348; 1379.

Екзаменаційний білет №3.

1. Причини і початок Столітньої війни. Жакерія за «Хронікою» Фруассара та «Перших 4-х Валуа».
2. Занепад хрестового руху. Наслідки Хрестових походів.
3. Реформи Генріха II в Англії.
4. Поясніть термін «Лінеаж».
5. Відновлення Східної Римської (Візантійської) імперії: 1204; 1255; 1261; 1389.

Екзаменаційний білет №4.

1. Відновлення Столітньої війни. Жанна д'Арк.
2. Занепад папства і впливу Католицької Церкви у XIV – XV ст. «Авіньонський полон пап» та «Велика схизма».
3. Соціальна структура англійського суспільства кінця XI ст. за даними «Книги Страшного суду».
4. Поясніть термін «Меркантилізм».
5. Правління Олексія I Комніна: 1081 – 1118; 1111 – 1141; 1191 – 1196; 1193 – 1200.

Екзаменаційний білет №5

1. Завершення політичного об'єднання Франції. Людовік XI.
2. Історичні передумови, причини і характер Хрестових походів.
3. Зовнішня і внутрішня політика Іоанна Безземельного.
4. Поясніть термін «Стратіот».
5. Падіння Східної Римської (Візантійської) імперії: 1352; 1453; 1483; 1492.

Екзаменаційний білет №6.

1. Початок Хрестового руху. Похід бідноти Перший Хрестовий похід рицарів. Падіння Єрусалиму.
2. Боротьба за інвеституру. Вормський конкордат.
3. «Велика хартія вольностей».
4. Поясніть термін «Магістр Ордену».
5. Жакерія у Франції: 1222; 1358; 1399; 1453.

Екзаменаційний білет №7.

1. Особливості формування станової монархії в Англії. Походження парламенту, його соціальна і політична роль.
2. Візантійські історико-філософські вчення XIV – першої половини XV ст. Ісихазм.
3. Хрестові походи XIII ст. Діяльність Людовіка IX.
4. Поясніть термін «Гвельфи і гіббеліни».
5. Завершення Столітньої війни: 1381; 1405; 1449; 1453.

Екзаменаційний білет №8.

1. Ключіський рух та піднесення папства.
2. Другий і третій Хрестові походи. Діяльність Бернарда з Клерво.

3. Балканські завоювання Оттоманської Порти XIV – XV ст. Обставини падіння Константинополя 1453 р.
4. Поясніть термін «Протекціонізм».
5. Виникнення Генеральних штатів у Франції: 1204; 1302; 1405; 1502.

Екзаменаційний білет №9.

1. Боротьба за інвеституру між римськими папами та німецькими імператорами (остання третина XI – перша чверть XII ст.)
2. Східна Римська (Візантійська) імперія за останніх Македонців і перших Комнінів (кінець XI – початок XII ст.). Правління Олексія I.
3. «Робітниче законодавство» в Англії.
4. Поясніть термін «Бальї».
5. Династія Ангелів у Східній Римській (Візантійській) імперії: 1081 – 1185; 1185 – 1204; 1235 – 1338; 1337 – 1453.

Екзаменаційний білет №10.

1. Війни Фрідріха Барбаросси з італійськими містами. Ломбардська ліга. Виникнення системи поліцентризму в Італії.
2. Особливості внутрішньої та зовнішньої політики Комнінів та Ангелів. Між-династичні конфронтації. Причини кризи управління Візантійською імперією на рубежі XII – початку XIII ст.
3. Реформи Людовіка IX. Зовнішня політика Франції.
4. Поясніть термін «Мандаліон».
5. Династія Плантагенетів у Англії: 1066 – 1135; 1154 – 1399; 1275 – 1384; 1369 – 1478.

Екзаменаційний білет №11.

1. Боротьба Католицької Церкви з ересями, її форми. Чернечі Ордени (XII – XIII ст.)
2. Відновлення Східної Римської (Візантійської) імперії. Державницька діяльність імператорів з династії Палеологів.
3. Коротко охарактеризуйте повстання Уота Тайлера.
4. Поясніть термін «Цістерціанці».
5. «Велика схизма» (розкол в Католицькій Церкві): 1378 – 1417; 1391 – 1404; 1400 – 1415; 1431 – 1444.

Екзаменаційний білет №12.

1. Причини занепаду Візантії у кінці XIV – першій половині XV ст. Внутрішня криза і несприятлива міжнародна ситуація.
2. Особливості соціально-політичного розвитку Англійської Корони у XV ст.
3. Нікейська імперія.
4. Поясніть термін «Інтердикт».
5. Династія Комнінів у Трапезундській імперії: 1178 – 1357; 1154 – 1399; 1204 – 1461; 1285 – 1455.

Екзаменаційний білет №13.

1. Утворення Латинської імперії. Міжетнічні та міжрелігійні відносини на Балканах в XIII ст.
2. Посилення влади французьких королів у XII – першій чверті XIII ст. Альбігойські війни.
3. Трапезундська імперія.
4. Поясніть термін «Чорна смерть».
5. Людовік IX Святий (роки правління): 1181 – 1216; 1226 – 1270; 1227 – 1291; 1301 – 1371.

Програмові вимоги до курсу історії Середніх віків (Модуль IV)

1. Соціально-політичний устрій угрів у IX – X ст. Виникнення Угорського королівства (із законів короля Іштвана I).
2. Посилення феодалної знаті в Угорщині в XII – XIII ст. «Золота булла» Ендре II Арпада.
3. Внутрішньо та зовнішньополітичний розвиток Угорщини в XIV ст. за династії Анжу.
4. Боротьба Угорського королівства з турками. Становлення станової монархії та розквіт країни часів Матяша Хуньяді. Формування угорської олігархії.
5. Формування волооської та молдовської середньовічних народностей. Утворення князівств (господарств) Валахії та Молдови. Грамоти місцевих правителів.
6. Становище держав Піренейського півострова в XI – XIII ст. Вирішальні успіхи Реконквісти. Із “Загальної хроніки”.
7. Особливості соціально-політичної організації держав Піренейського півострова у XII – XIII ст. Станові монархії. Місце та роль кортесів.
8. Об’єднання Іспанії та завершення Реконквісти.
9. Особливості соціально-економічного розвитку німецьких земель у XIV – XV ст.
10. Німеччина за Сигізмунда Люксембурзького. Хрестові походи проти таборитів.
11. “Золота булла” Карла IV Люксембурга. Закріплення політичного роздроблення Священної Римської імперії.
12. Соціально-економічне і політичне становище Священної Римської імперії в кінці XIV – XV ст. Максиміліан I.
13. Держава Тевтонського Ордену в Пруссії. Виникнення та основні тенденції розвитку.
14. Зародження гуманізму у німецьких землях: особливості розвитку. “Похвала Глупоті” Еразма Роттердамського.
15. Занепад папства і впливу Католицької Церкви у XIV – XV ст. “Авіньонський полон пап” та “Велика схизма”.
16. Велике князівство Литовське в кінці XIII – XIV ст. Гедиміновичі. Кревська унія.
17. Кальмарська унія скандинавських країн, її внутрішньополітичне, соціально-економічне та міжнародне значення.
18. Економічний розвиток Італії в XIII – XV ст. Зародження капіталістичних відносин.
19. Італійський гуманізм і його соціальне коріння. Діяльність Данте Аліг’єрі, Франческо Петрарки, Джованні Бокаччо.
20. Університети і схоластика у XII – XV ст. Світські та церковні привілеї.
21. Середньовічна міська культура. Мандрівні театри. З королівських грамот XII – XIV ст.
22. Рицарська культура: виховання, призначення та соціальна роль середньовічного рицарства.
23. Середньовічне мистецтво та архітектура (XII – XIV ст.).
24. Мануфактурна стадія виробництва: характерні риси, особливості еволюції.
25. Розвиток продуктивних сил в промисловості і сільському господарстві Західної Європи наприкінці XIV – XV ст.
26. Мистецтво Раннього Відродження (XIV – XV ст.). Джотто. Мазаччо. Донателло.
27. Культура Італії. Образотворче мистецтво і математика у кінці XV ст. Леонардо да Вінчі, Мікеланджело Буонаротті, Рафаель Санті.
28. Успіхи у розвитку науки і техніки в Західній Європі у XIV – другій половині XV ст.
29. Специфіка світосприйняття середньовічних людей. Картина світу. Час і простір.
30. Особистість Середньовіччя.
31. Повсякденне життя доби Середньовіччя.
32. Проблеми міжнародних відносин доби класичного і пізнього Середньовіччя.
33. Розуміння сутності феодалізму в історіографії XVI – XVIII ст.
34. Розвиток медієвістики у першій половині XIX ст.

35. Стан медієвістики в другій половині XIX ст. Позитивізм.
36. Європейські розробки з історії Середніх віків у першій половині XX ст. Школа «Анналів»
37. Проблема генезису феодалізму у радянській історичній науці. Марксистсько-ленінська методологія.
38. Сучасна зарубіжна медієвістика.
39. Дослідження історії Середніх віків в Україні.

Тема 1: Проблеми міжнародних відносин доби пізнього Середньовіччя
План.

1. Джерела та історіографія проблеми.
2. Між-династичні шлюби – фактор вирішення міжнародних питань.
3. Середньовічна дипломатія: джерела формування та функціонування.
4. Ключові міжнародні проблеми пізнього Середньовіччя:
  - а) хрестові походи християн проти християн;
  - б) анти-турецькі заходи західноєвропейського християнства;
  - в) внутрішні проблеми Церкви – чинник загострення міжнародних відносин XIV – XV ст.

Тема реферату: «Галицька земля в системі між-династичних відносин XIV ст.»

Джерела:

1. Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь. – К., 2005.
2. Хрестоматія з історії середніх віків: В 3 т. / За ред. М.П. Граціанського і С.Д. Сказкіна. – К., 1952. – Т.2.
3. Хрестоматія по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.2.

Література:

4. Грабарь В.Э. Вселенские соборы западно-христианской Церкви и светские конгрессы XV века // Средние века. – 1946. – Вып.2. – С.244-253.
5. Зінченко А. Історія дипломатії від давнини до початку нового часу. Навчальний посібник. – Вінниця, 2002.
6. Ивонин Ю.Е. У истоков европейской дипломатии нового времени. – Минск, 1984.
7. Іналджик Г. Османська імперія: Класична доба 1300 – 1600 рр. – К., 1998.
8. Кримський А. Історія Туреччини. – К. – Львів, 1996.
9. Медведев И.П. Очерки византийской дипломатии: Частноправовой акт. – Л., 1988.
10. Международные связи стран Центральной Восточной и Юго-Восточной Европы и славяно-германские отношения. – М., 1968
11. Петросян Ю. Османская империя: могущество и гибель. Исторические очерки. – М.: Эксмо, 2003.
12. Попов Н. Династические браки и брачная дипломатия в Западной Европе раннего нового времени // Новая и новейшая история. – 1998. – №6. – С.48-65.
13. Попов Н. Династические браки и брачная дипломатия в Центральной и Восточной Европе XVI – XVIII в. // Новая и новейшая история. – 2000. – №2. – С.117-134.
14. Сванидзе А.А. Эпоха уний в северной Европе XIV – начала XV вв. – М., 1980.
15. Соколов Н. П. Венеция между гвельфами и гибеллинами (XIII – XIV вв.) // Вопросы истории. – 1975. – № 9. – С.142-152.
16. Шаскольский И.Л. Третий крестовый поход шведских рыцарей на восточные берега Балтики (1293 г.) // Средние века. – 1989. – Вып.52. – С.130-145.

Тема 2: Система середньовічної вищої освіти. Університети.

План.

1. Джерела та історіографія проблеми.
2. Витоки формування системи університетів. Поняття вищої освіти доби Середньовіччя.
3. Перші univēristes та їхня діяльність. Болонья, Сорбона, Оксфорд, Кембридж.
4. Методи та форми навчання. Контингент студентів.
5. Позиція Церкви і Держави щодо функціонування університетів.

Тема реферату: «Українські студенти в західноєвропейських університетах доби Середньовіччя»

Джерела:

1. Документи по истории университетов Европы XII – XV вв. / Вступ. статья Г.И. Липатниковой. – Воронеж, 1973.
2. Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь. – К., 2005.
3. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.2.

Література:

4. Гуковский М.А. Итальянское Возрождение. – Л., 1990.
5. Добиаш-Рожественская О. Культура западноевропейского Средневековья. – М., 1987.
6. Дюбі Ж. Доба соборів. Мистецтво та суспільство 980 – 1420 років. – К., 2003.
7. Итальянское Возрождение: Гуманизм второй половины XIV – первой половины XV вв. / Сост. Н.В. Ревякина. – Новосибирск, 1975.
8. Котельникова Л. А. Феодализм и город в Италии в XIII – XV веках. – М., 1987.
9. Петров М. Т. Полицентризм и итальянская культура в XIII – XVI вв. // Городская культура: Средневековье и начало Нового времени. – Л., 1968.
10. Рутенбург В.И. Титаны Возрождения. – Л., 1976.
11. Татаркевич В. Історія філософії: В 3 т. – Львів, 2006. – Т.1 (антична і середньовічна філософія).

Тема 3: Еволюція матеріальної та духовної культури західноєвропейської цивілізації (XIV – XV ст.)

План.

1. Історіографія проблеми.
2. Трансформації у пізньосередньовічній матеріальній культурі. Готика. Початки Відродження.
3. Перегляд цінностей світогляду середньовічної людини. Зміни уявлень про будову світу, час, простір.
4. Успіхи у розвитку науки і техніки XIV – другої половини XV ст.

Тема реферату: «Пам'ятки готичного архітектурного стилю в Україні (XIV – XVI ст.)».

Джерела:

1. Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь. – К., 2005.
2. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.2.

Література:

3. Баткин Л.М. Итальянское Возрождение: Проблемы и люди. – М., 1995.

4. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст.: В 3 т. – К., 1995. – Т.1-3.
5. Гуковский М.А. Итальянское Возрождение. – Л., 1990.
6. Гуревич А.Я. Культура и общество средневековой Европы глазами современников. – М., 1989.
7. Гуревич А.Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. – М., 1990.
8. Дюбі Ж. Доба соборів. Мистецтво та суспільство 980 – 1420 років. – К., 2003.
9. Ле Гофф Ж. Цивілізація середньовічного Запада. – Екатеринбург, 2005.
10. Рутенбург В.И. Итальянский город от раннего средневековья до Возрождения. Очерки. – Л., 1987.
11. Рутенбург В.И. Титаны Возрождения. – Л., 1976.

Рейтингові питання з історії Середніх віків (Модуль IV).

Рейтинг 1.

1. Соціально-політичний устрій угрів у IX – X ст. Виникнення Угорського королівства (із законів короля Іштвана I).
2. Посилення феодалної знаті в Угорщині в XII – XIII ст. «Золота булла» Ендре II Арпада.
3. Внутрішньо та зовнішньополітичний розвиток Угорщини в XIV ст. за династії Анжу.
4. Боротьба Угорського королівства з турками. Становлення станової монархії та розквіт країни часів Матяша Хуньяді. Формування угорської олігархії.
5. Формування волозької та молдовської середньовічних народностей. Утворення князівств (господарств) Валахії та Молдови. Грамоти місцевих правителів.
6. Держава Тевтонського Ордену в Пруссії. Виникнення та основні тенденції розвитку.
7. Особливості соціально-економічного розвитку німецьких земель у XIV – XV ст.
8. Німеччина за Сигізмунда Люксембурзького. Хрестові походи проти таборитів.
9. “Золота булла” Карла IV Люксембурга. Закріплення політичного роздроблення Священної Римської імперії.
10. Соціально-економічне і політичне становище Священної Римської імперії в кінці XIV – XV ст. Максиміліан I.
11. Зародження гуманізму у німецьких землях: особливості розвитку. “Похвала Глупоті” Еразма Роттердамського.
12. Велике князівство Литовське в кінці XIII – XIV ст. Гедиміновичі. Кревська унія.
13. Кальмарська унія скандинавських країн, її внутрішньополітичне, соціально-економічне та міжнародне значення.

Рейтинг 2.

1. Становище держав Піренейського півострова в XI – XIII ст. Вирішальні успіхи Реконквісти. Із “Загальної хроніки”.
2. Особливості соціально-політичної організації держав Піренейського півострова у XII – XIII ст. Станові монархії. Місце та роль кортесів.
3. Об’єднання Іспанії та завершення Реконквісти.
4. Занепад папства і впливу Католицької Церкви у XIV – XV ст. “Авіньонський полон пап” та “Велика схизма”.
5. Економічний розвиток Італії в XIII – XV ст. Зародження капіталістичних відносин.
6. Італійський гуманізм і його соціальне коріння. Діяльність Данте Аліг’єрі, Франческо Петрарки, Джованні Бокаччо.
7. Мистецтво Раннього Відродження (XIV – XV ст.). Джотто. Мазаччо. Донателло.
8. Культура Італії. Образотворче мистецтво і математика у кінці XV ст. Леонардо да Вінчі, Мікеланджело Буонаротті, Рафаель Санті.

Рейтинг 3.

1. Університети і схоластика у XII – XV ст. Світські та церковні привілеї.
2. Середньовічна міська культура. Мандрівні театри. З королівських грамот XII – XIV ст.
3. Рицарська культура: виховання, призначення та соціальна роль середньовічного рицарства.
4. Середньовічне мистецтво та архітектура (XII – XIV ст.).
5. Мануфактурна стадія виробництва: характерні риси, особливості еволюції.
6. Розвиток продуктивних сил в промисловості і сільському господарстві Західної Європи наприкінці XIV – XV ст.
7. Успіхи у розвитку науки і техніки в Західній Європі у XIV – другій половині XV ст.
8. Специфіка світосприйняття середньовічних людей. Картина світу. Час і простір.
9. Особистість середньовіччя.
10. Повсякденне життя доби Середньовіччя.
11. Проблеми міжнародних відносин доби класичного і пізнього Середньовіччя.

Рейтинг 4.

1. Розуміння сутності феодалізму в історіографії XVI – XVIII ст.
2. Розвиток медієвістики у першій половині XIX ст.
3. Стан медієвістики в другій половині XIX ст. Позитивізм.
4. Європейські розробки з історії середніх віків у першій половині XX ст. Школа «Анналів»
5. Проблема генезису феодалізму у радянській історичній науці. Марксистсько-ленінська методологія.
6. Сучасна зарубіжна медієвістика.
7. Дослідження історії середніх віків в Україні.

Перелік основних понять і термінів до курсу історії Середніх віків (Модуль IV)

Тема 1: Країни Центрально-Східної Європи та Балтики XI – XV ст.

Палатин	Йобагіони
Ятвяги	Голштинія
Бандерія	Бомбарда
Аркебуза	Вагенбург
Сервієнти	Семиграддя
Жемайти	Аукшайти

Тема 2: Країни Піренейського півострова в XI – XV ст.

Мосараби	«Дурні звичаї»
Консехо	«Свята германдада»
Кортеси	Мориски
Идальго	Маррани
Фуерос	Рікос-омбрес

Тема 3: Священна Римська імперія, Італія, Католицька Церква XIV – XV ст.

Індульгенція	Гуманізм
Конгрегація	Мануфактура
Римська курія	Папо-цезаризм
Цезарепапізм	Мануфактура
Теократія	Ренесанс

Тема 4: Культура Середньовіччя XI – XV ст.

Магістр
Романський стиль
Квадріум
Куртуазність
Апсида

Готика
Тривіум
Схоластика
«Молот відьом»
Мінускульне письмо

Екзаменаційні білети з історії Середніх віків (Модуль IV)

Екзаменаційний білет №1.

1. Сучасна українська медієвістика.
2. Держава Тевтонського Ордену в Пруссії.
3. Дайте коротку характеристику “Золотій булли” Карла IV Люксембурга.
4. Поясніть термін «Ренесанс».
5. Битва під Варною: 1380; 1386; 1444; 1453

Екзаменаційний білет №2.

1. Об’єднання Іспанії та завершення Реконкісти.
2. Середньовічне мистецтво та архітектура (XII – XIV ст.).
3. Дайте коротку характеристику “Золотій булли” Ендре II Арпада.
4. Поясніть термін «Індульгенція».
5. Правління німецького імператора Максиміліана I: 1388 – 1398; 1414 – 1418; 1455 – 1490; 1493 – 1516

Екзаменаційний білет №3.

1. Розвиток медієвістики у першій половині XIX ст.
2. Становлення і розвиток Молдовського господарства.
3. Дайте коротку характеристику особистості Середньовіччя.
4. Поясніть термін «Палатин».
5. Роки життя Леонардо да Вінчі: 1400 – 1472; 1411 – 1466; 1452 – 1519; 1480 – 1541.

Екзаменаційний білет №4.

1. Дослідження історії Середніх віків у XVI – XVIII ст.
2. Занепад папства і впливу Католицької Церкви у XIV – XV ст. “Авіньонський полон пап” та “Велика схизма”.
3. Поясніть основні принципи роботи середньовічних університетів.
4. Поясніть термін «Кортеси».
5. Роки правління короля Іспанії Фердинанда V: 1390 – 1402; 1403 – 1409; 1450 – 1500; 1479 – 1516.

Екзаменаційний білет №5.

1. Стан дослідження Середньовіччя в Західній Європі у першій половині XX ст.
2. Велике князівство Литовське в кінці XIII – XIV ст.
3. Розкрийте основні ідеї представників італійського гуманізму.
4. Поясніть термін «Бомбарда».
5. Роки правління німецького імператора Сигізмунда Люксембурзького: 1387 – 1410; 1387 – 1437; 1410 – 1437; 1420 – 1437.

Екзаменаційний білет №6.

1. Стан медієвістики в другій половині XIX ст. Позитивізм.
2. Особливості соціально-економічного розвитку німецьких земель у XIV – XV ст.
3. Розкрийте напрями розвитку середньовічних мистецтва і архітектури (XII – XIV ст.)
4. Поясніть термін «Ідальго».
5. Битва під Танненбергом: 1401; 1410; 1411; 1414.

Екзаменаційний білет №7.

1. Сучасна зарубіжна медієвістика.
2. Повсякденне життя доби Середньовіччя.
3. Розкрийте основні ідеї представників німецького гуманізму.
4. Поясніть термін «Жемайти».
5. Кревська унія: 1382; 1386; 1397; 1401.

Екзаменаційний білет №8.

1. Внутрішньо та зовнішньополітичний розвиток Угорщини в XIV ст. за династії Анжу.
2. Мистецтво Раннього Відродження (XIV – XV ст.). Джотто. Мазаччо. Донателло.
3. Дайте коротку характеристику мануфактурній стадії виробництва.
4. Поясніть термін «Аукшайти».
5. Падіння Гренадського емірату: 1479; 1492; 1498; 1501

Екзаменаційний білет №9.

1. Рицарська культура: виховання, призначення та соціальна роль середньовічного рицарства.
2. Хрестові походи німецького рицарства проти таборитів.
3. Розкрийте основні напрями розвитку міжнародних відносин доби пізнього Середньовіччя.
4. Поясніть термін «Римська курія».
5. Встановлення тиранії Медічі у Флоренції: 1430; 1434; 1444; 1448

Екзаменаційний білет №10.

1. Становище держав Піренейського півострова в XI – XIII ст. Вирішальні успіхи Реконкісти.
2. Анти-турецька боротьба угорських правителів у XV ст.
3. Дайте коротку характеристику «Похвалі Глупоти» Еразма Роттердамського.
4. Поясніть термін «Конгрегація».
5. Базельський Вселенський Церковний Собор: 1431 – 1439; 1431 – 1444; 1431 – 1449; 1437 – 1450.

Екзаменаційний білет №11.

1. Середньовічна дипломатія: джерела формування та функціонування.
2. Кальмарська унія скандинавських країн, її внутрішньополітичне, соціально-економічне та міжнародне значення.
3. Дайте коротку характеристику законам святого Іштвана.
4. Поясніть термін «Ятвяги».
5. Карл IV Люксембурзький – імператор Священної Римської імперії: 1347 – 1378; 1356 – 1378; 1378 – 1382; 1382 – 1399.

Екзаменаційний білет №12.

1. Становлення станової монархії в Угорщині часів Матяша Хуньяді.
2. Економічний розвиток Італії в XIII – XV ст. Зародження капіталістичних відносин.
3. Дайте коротку характеристику діяльності мандрівних театрів доби Середньовіччя.

4. Поясніть термін «Вагенбург».
5. Правління волоського господаря Влада III Цепеша (Дракули): 1436 – 1446; 1444 – 1446; 1444 – 1448; 1451 – 1462.

Екзаменаційний білет №13.

1. Становлення Молдовського і Волоського господарств. Взаємини з Угорщиною та Туреччиною.
2. Культура Італії наприкінці XV – на початку XVI ст. Леонардо да Вінчі, Мікеланджело Буонаротті, Рафаель Санті.
3. Дайте характеристику діяльності середньовічних банків та кредиторських спілок.
4. Поясніть термін «Квадріум».
5. Ферраро-Флорентійський Вселенський Церковний Собор: 1417 – 1438; 1438 – 1445; 1445 – 1449; 1447 – 1451

**Хронологія курсу історії середніх віків, обов'язкова
для знання студентами історичного факультету**

325	Перший Вселенський Собор у Нікеї.
378	розгром готами римського війська під Адріанополем.
381	Другий Вселенський Собор у Константинополі.
418	утворення першого варварського королівства на теренах Західної Римської імперії (королівства Вестготів).
431	Третій Вселенський Собор в Ефесі.
451	Четвертий Вселенський Собор у Халкідоні.
476	Падіння Західної Римської імперії.
481 – 511	правління Хлодвіга – короля франків
486	битва при Суассоні. Утворення Франкської держави.
486 – 751	володарювання династії Меровінгів у Франкській державі.
527 – 565	Юстиніан I – імператор Східної Римської (Візантійської) імперії.
532	повстання « Ніка » у Константинополі.
553	П'ятий Вселенський Собор у Константинополі.
590 – 604	понтіфікат Григорія I Великого .
687	об'єднання Франкського королівством майордомом Австразії Піпіном Геристальдським .
715 – 714	правління майордома Австразії Карла Мартелла .
718 – 1492	Реконкіста на території Піренейського півострова.
726 – 843	Іконоборство у Східній Римській (Візантійській) імперії.
732	битва при Пуатьє, перемога франків над арабами.
741 – 768	правління Піпіна Короткого – короля Франкської держави.
751 – 843	володарювання династії Каролінгів .
756	утворення світської держави римських пап.
768 – 814	Карл Великий , з 800 р. – імператор.
787	Сьомий Вселенський Собор у Нікеї.
829	об'єднання англосаксонських королівств.
843	Верденський поділ імперії Карла Великого між його онуками – Людвіком Німецьким, Карлом Лисим і Лотарем .
871 – 899	правління короля Англії Альфреда Великого .
895 – 1301	правління династії Арпадів в Угорщині.
962	утворення Німецької імперії. Коронування Оттона I .
987 – 1328	правління династії Капетингів .
1000	утворення Угорського королівства на чолі з Іштваном I .
1016 – 1035	Канут Великий – король Англії, Данії і Норвегії.
1054	схизма Католицької і Православної Церков.
1066	нормандське завоювання Британських островів.
1077	покаяння німецького імператора Генріха IV у Каноссі.
1086	видання « Книги Страшного Суду »
1096 – 1099	Перший Хрестовий похід.
1122	Вормський конкордат.
1139	утворення Португальського королівства.
1147 – 1149	Другий Хрестовий похід.
1152 – 1190	правління Фрідріха I Барбаросси – імператора Священної (Німецької) імперії.
1154 – 1189	Генріх II Плантагенет – король Англії.

- 1154 – 1399 володарювання династії **Плантагенетів** у Англійському королівстві.
- 1180 – 1223 **Філіп II Август** – король Франції.
- 1188 Магдебурзьке право.
- 1189 – 1192 Третій Хрестовий похід.
- 1189 – 1199 правління **Ричарда Левине Серце** – англійського короля.
- 1198 – 1216 понтифікат **Інокентія III**.
- 1199 – 1216 правління **Іоанна Безземельного** – короля Англії.
- 1202 – 1204 Четвертий Хрестовий похід.
- 1204 падіння Константинополя.
- 1215 видання **Іоанном Безземельним** «*Великої хартії вільностей*».
- 1217 – 1221 П'ятий Хрестовий похід.
- 1222 видання угорським королем **Ендре II Арпадом** «*Золотої булли*».
- 1226 – 1270 **Людовік IX** – французький король.
- 1228 – 1229 Шостий хрестовий похід.
- 1258 – 1252 Сьомий хрестовий похід.
- 1261 відновлення Східної Римської (Візантійської) імперії.
- 1265 виникнення англійського парламенту.
- 1270 Восьмий хрестовий похід
- 1285 – 1314 **Філіп IV Красивий** – французький король.
- 1291 утворення Швейцарського союзу.
- 1302 виникнення Генеральних штатів у Французькому королівстві.
- 1308 – 1387 правління в Угорському королівстві династії **Анжу**.
- 1309 – 1377 «Авіньйонський полон пап».
- 1337 – 1453 Столітня війна Французького і Англійського королівств.
- 1347 – 1378 правління німецького імператора **Карла IV Люксембурга**.
- 1356 видання **Карлом IV Люксембургом** «*Золотої булли*».
- 1357 повстання Жакерія у Франції.
- 1378 повстання чомпі у Флоренції.
- 1378 – 1417 «Велика схизма» – розкол у Католицькій Церкві.
- 1381 повстання **Уота Тайлера**.
- 1386 Кревська унія королівства Польського та Великого князівства Литовського.
- 1397 Кальмарська унія Данії, Швеції і Норвегії.
- 1410 битва під Грюнвальдом (Танненбергом).
- 1410 – 1437 правління німецького імператора **Сигізмунда Люксембурзького**.
- 1414 – 1418 Констанський Вселенський Церковний Собор.
- 1429 зняття облоги з Орлеану французькими військами на чолі із **Жанною д'Арк**.
- 1431 – 1449 Базельський Вселенський Церковний Собор.
- 1434 встановлення тиранії **Медічі** у Флоренції.
- 1436 – 1446 правління волозького господаря **Влада III Цепеша (Дракули)**
- 1438 – 1445 Ферраро-Флорентійський Вселенський Церковний Собор.
- 1439 «*Радійте, Небеса*». Ферраро-Флорентійська унія Православної і Католицької Церков.
- 1444 битва під Варною. Поразка військ **Уласло I (Владислава Варненьчика)** від Мурада II Османа
- біля 1445 винайдено книгодрукування **Іоанном Гуттенбергом**.
- 1453 падіння Східної Римської (Візантійської) імперії.
- 1455 – 1485 війна Червоної і Білої Троянд в Англійському королівстві.
- 1461 – 1483 **Людовік XI** – король Франції.

1479 об'єднання Арагону і Кастилії в єдине Іспанське королівство під владою **Фердинанда** та **Ізабелли** (1479 – 1516 рр.)

1485 – 1603 правління династії **Тюдорів** у Англії.

1492 падіння Гренадського емірату. Завершення Реконкісти Іспанією.

жовтень 1492 відкриття **Христофором Колумбом** Нового Світу.

**Джерела та література, рекомендована для додаткового поглибленого
засвоєння студентами курсу історії Середніх віків**

Тема: Франція доби раннього та класичного Середньовіччя (V – XIII ст.)

Джерела:

1. Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь. – К., 2005.
2. Песнь о Роланде. Коронавание Людовика. Нимфская телега. – М., 1976.
3. Регистр ремесел и торговли города Парижа // Средние века. – 1957. – Вып.10. – С.306-340.
4. Регистр ремесел в торговле города Парижа // Средние века. – 1958. – Вып.11. – С.171-200.
5. Турский Григорий. История франков. – М., 1987.
6. Салическая правда / Пер. с латинского Н.П. Грацианского. – М., 1950.
7. Хрестоматія з історії середніх віків: В 3 т. / За ред. М.П. Граціанського і С.Д. Сказкіна. – К., 1952. – Т.1-2.

Література:

8. Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації. – Львів, 2002.
9. Бессмертный Ю.Л. Жизнь и смерть в средние века. Очерки демографической истории Франции. – М., 1991.
10. Бессмертный Ю.Л. Структура крестьянской семьи во Франкской деревне IX в. Данные антропонимического анализа Сен-Жерменского полиптика // Средние века. – 1983. – Вып.43. – С.32-50.
11. Бессмертный Ю.Л. Феодалная деревня и рынок в Западной Европе XII – XIII вв. – М., 1969.
12. Блок М. Короли – чудотворцы. Очерк представлений о сверхъестественной королевской власти, распространенной преимущественно во Франции и в Англии. – М., 1998.
13. Блок М. Феодалне суспільство. – К., 2002.
14. Блок М. Характерные черты французской аграрной истории. – М., 1957.
15. Волкова З.Н. Эпос Франции. – М., 1984.
16. Гизо Ф. История цивилизации во Франции. – М., 1980. – Т.4.
17. Грацианский Н.П. Из социально-экономической истории западноевропейского средневековья. – М., 1960.
18. Гуревич А.Я. Проблемы генезиса феодализма в Западной Европе. – М., 1970.
19. Дюби Ж. История Франции. Средние века. 987 – 1460. – М., 2001.
20. История средних веков. От падения Западной Римской империи до Карла Великого. – СПб. – М., 2001.
21. История Франции: В 3 т. / Под ред. В.Манфреда. – М., 1972. – Т.1.
22. Люблинская А.Д., Прицкер Д.П., Кузьмин М.Н. Очерки истории Франции. – Л., 1957.
23. Неусыхин А.И. Возникновение зависимого крестьянства как класса раннефеодального общества в Западной Европе VI – VIII вв. – М., 1956.
24. Осокин Н. История альбигойцев и их времени. – М., 2003. – 896 с.
25. Пастуро М. Повседневная жизнь Франции и Англии во времена рыцарей Круглого стола. – М., 2001.
26. Поньон Э. Повседневная жизнь Европы в 1000 году. – М., 1999.
27. Пти-Дютайи Ш. Феодалная монархия во Франции и в Англии X – XIII вв. – М., 1938.
28. Ронин В.К. Славянская политика Карла Великого в западноевропейской средневековой традиции // Средние века. – 1986. – Вып.49. – С.5-25.
29. Черневич М.Н. История французской литературы. – М., 1965.

Тема: Франція в період пізнього середньовіччя (XIV – кінець XV ст.)

Джерела:

1. Хрестоматія по історії середніх віків: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.3.

Література:

2. Басовская Н. И., Зверева Г. И. Союз Франции и Шотландии в системе англо-французских противоречий XII – XV вв. // Средние века. – Вып.48. – М., 1985. – С.107-131.
3. Грановский Т.Н. Лекции по истории средневековья. – М., 1986.
4. Денисова Н. А. К вопросу о политической роли горожан в Генеральных Штатах Франции начала XVI в. // Вестник Московского университета. – 1969. – №3. – С.56-68.
5. Ивонин Ю.Е. Религиозно-политические союзы первой половины XVI в. // Вопросы истории. – 1978. – №11. – С.82-102.
6. Колосов Н. Е. Абсолютистская монархия во Франции. // Вопросы истории. – 1989. – №1. – С.42-57.
7. Колосов Н.Е. Политические структуры и абсолютизм. Франция // История Европы: В 8 т. с древнейших времен до наших дней. – М., 1993. – Т.3. – С.174-187.
8. Колосов Н.Е. Реформация и Контрреформация. Франция // История Европы: В 8 т. с древнейших времен до наших дней. – М., 1993. – Т.3. – С.289-293.
9. Лозинский А.А. О росте населения Парижа в XVI в. // Средние века. – Вып.37. – 1973. – С.83-107.
10. Люблинская А.Д. К вопросу о классовой природе французского абсолютизма (конец XV – середина XVII вв.) // Новая и новейшая история. – 1979. – №4. – С.55–72.
11. Люблинская А.Д. К проблеме социальной психологии французского крестьянства XVI – XVII вв. // Вопросы истории. – 1981. – №6. – С. 41-64.
12. Люблинская А.Д. Французское крестьянство в XV – XVIII вв. – М., 1978.
13. Малов В. Французские государственные секретари в XVI – XVII вв. // Средние века. – Вып.26. – М.: Наука, 1968 – С.76-91.
14. Нестеренко Л.О. До питання про характер та значення реформаційного руху у Франції у першій половині XVI ст. // Український історичний журнал. – 1987. – №8. – С.132-139.
15. Плешкова С.Л. Французская монархия и галлицизм на рубеже XVI в. // Вестник Московского университета. – Серия 8. – История. – 1984. – №5. – С.75-84.
16. Подоляк Н., Хірна О. Середньовічна Франція // Історія України. – 2001. – Травень (№19). – С.8-9.
17. Тарле Е. В. Очерки истории колониальной политики западноевропейских государств (конец XV – начало XIX вв.). – М., 1965.
18. Хачатурян Н.А. Налоговая политика французской сословной монархии в XIV – XV вв. // Средние века. – 1987. – Вып.50. – С.113-117.

Тема: Англія доби раннього та класичного середньовіччя (V – початок XIV ст.)

Джерела:

1. Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь. – К., 2005.
2. Матузова В.И. Английские средневековые источники IX – XIII вв. – М., 1979.
3. Хрестоматія по історії середніх віків: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.1-2.

Література:

4. Авдеева К.Д. Внутренняя колонизация и развитие феодализма в Англии в XI – XIII вв. – Л., 1973.
5. Алексеев М.П. Литература средневековой Англии и Шотландии. – М., 1984.
6. Барг М.А. Исследование по истории английского феодализма в XI – XIII вв. – М., 1962.

7. Гуревич А.Я. Английское крестьянство в X – начале XI в. // Средние века. – 1957. – Вып.9. – С.69-132.
8. Гуревич А.Я. Англосаксонский фольклор и древненорвежский одал // Средние века. – М., 1967. – Вып.30. – С.61-65.
9. Гуревич А.Я. Из истории имущественного расслоения общинников в процессе феодального развития Англии // Средние века. – М., 1955. – Вып.7. – С.27-40.
10. Гуревич А. Категории средневековой культуры. – М., 1984.
11. Гуревич А.Я. Фригольд Центральной Англии в XII – XIII вв. // Средние века. – 1957. – Вып.9. – С.254-300.
12. Гутнова Е.В. К вопросу об иммунитете в Англии XIII в. // Средние века. – 1951. – Вып.3. – С.103-126.
13. Добиаш-Рождественская О. Культура западноевропейского средневековья. – М., 1987.
14. Кертман Л. География, история, культура Англии. – М., 1968 (або 1978).
15. Корсунский А.Я. Образование раннефеодальных государств в Западной Европе. – М., 1963.
16. Левицкий А.Я. Города и городское ремесло в Англии в X – XII вв. – М. – Л., 1960.
17. Мельникова Е. Меч и лира. Англосаксонское общество в истории и эпосе. – М., 1987.
18. Мортон А. История Англии. – М., 1950.
19. Осипова Т.С. Государство в Ирландии XIV – XVI вв. // Средние века. – 1987. – Вып.50. – С.77-90.
20. Очерки истории Англии. Средние века и новое время / Под ред. Г.Р. Левина. – М., 1959.
21. Савело К. Раннефеодальная Англия. – Л., 1977.
22. Сапрыкин Ю.М. От Чосера до Шекспира: этические и политические идеи в Англии. – М., 1985.
23. Хилтон Р., Фаган Г. Восстание английского народа в 1381. – М., 1962.
24. Шервуд Е. От англосаксов к англичанам. – М., 1988.
25. Штокмар В. История Англии в средние века. – М., 1973 або СПб., 2000.

Тема: Англія в період пізнього середньовіччя (XIV – кінець XV ст.)

Джерела:

1. Англия в эпоху абсолютизма – М., 1984. – С. 97.
2. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1961. – Т.3.

Література:

3. Англия в эпоху абсолютизма. – М., 1984.
4. Барг М.А., Черняк Е.В. К вопросу о переходной эпохе от феодализма к капитализму (на примере Англии) // Новая и новейшая истории – 1982. – №3. – С.54-71.
5. Басовская Н.И., Зверева Г.И. Союз Франции и Шотландии в системе англо-французских противоречий XII–XV вв. // Средние века. – Вып.48. – М., 1985. – С.107–131.
6. Гутнова Е.В. Английское феодальное государство в XIV – XV вв. // Средние века. – 1987. – Вып.50. – С.58-76.
7. Зверева Г.И. История Шотландии. – М., 1987.
8. Ивонин Ю.Е. О характере англо-шотландских отношений при ранних Тюдорах. // Вопросы истории. – Вып.8. – 1981. – С.161-169.
9. Ивонин Ю.Е. Становление европейской системы государств: Англия и Габсбурги на рубеже двух эпох. – Минск, 1989..
10. Ивонин Ю.Е. Религиозно-политические союзы первой половины XVI в. // Вопросы истории. – 1978. – №11. – С.82-102.
11. Ивонин Ю.Е. У истоков европейской дипломатии нового времени. – Минск, 1984.

12. Косминский Е.А. Проблемы английского феодализма и историографии средних веков. Сборник статей. – М., 1964.
13. Петросян А.А. Девятидневная правительница Англии (О королеве Джен Грей). // Вопросы истории. – 1982. – №4. – С. 183-185.
14. Семенов В.Ф. Проблемы политической истории Англии XVI в. в освещении современных английских историков // Вопросы истории. – 1959. – №4. – С.107-123.
15. Тарле Е.В. Очерки истории колониальной политики западноевропейских государств (конец XV – начало XIX вв.). – М., 1965.
16. Федосов Д.Г. Абротская декларация независимости Шотландии 1320 г. Приложение. Абротская декларация // Средние века. – 1989. – Вып.52. – С.99-111.

Тема: Німецькі землі доби раннього та класичного середньовіччя (V – XIV ст.)

Джерела:

1. Германо-скандинавская мифология // Мифы народов мира. – М.: АСТ, 1998. – Т.1-2.
2. Древние германцы. Сборник документов / Сост. А.И. Неусыхин и др. – М., 1937.
3. Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь. – К., 2005.
4. Йордан. О происхождении и деятельности гетов. *Getica*. – М., 1960.
5. Тацит П. К. Сочинения: В 2 т. – М., 1969. – Т.1-2.
6. Хрестоматія з історії середніх віків: В 3 т. / За ред. М.П. Граціанського і С.Д. Сказкіна. – К., 1952-1953. – Т.1-3.

Література:

7. Буданова В.П. Готы в эпоху Великого переселения народов. – М., 1990.
8. Гошко Т. З історії німецької колонізації середньовічної Європи // Український історичний збірник. – К., 1999. – С.15-43.
9. Данилова Г.М. Проблемы генезиса феодализма у славян и германцев. – Петрозаводск, 1974.
10. Дьяконов И.М. Архаические мифы Востока и Запада. – М., 1990.
11. Жумагулов К.Т. Аграрный строй древних германцев в трактовке археологов ФРГ // Средние века. – 1987. – Вып.50. – С.282-288.
12. Кауфман С.А. Раннегерманское средневековье в свете археологии // Средние века. – М., 1962. – Вып.22. – С.185-190.
13. Колесницкий А.Ф. Исследования по истории феодального государства в Германии (IX – первой половины XII вв.). – М., 1958.
14. Корсунский А.Р. Возникновение феодальных отношений в Западной Европе. – М., 1968.
15. Корсунский А.Р. Образование раннефеодального государства в Западной Европе. – М., 1963.
16. Корсунский А.Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи и возникновение германский королевств (до середины VI в.). – М., 1984.
17. Ловмянский Г. Роль рыцарских орденов в Прибалтике (XIII – XIV вв.) // Польша и Русь черты общности и своеобразия. – М., 1974. – С.67-79.
18. Масан О. Початковий етап станового представництва у державі Німецького Ордену в Пруссії // Середньовічна Європа: погляд з кінця XX ст.: Матеріали Міжнародної наукової конференції / Чернівецький державний університет імені Юрія Федьковича; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича. – Чернівці, 2000. – С.147-159.
19. Масан О. Середньовічна Україна і Німецький Орден: недосліджені проблеми взаємовідносин // IV Міжнародний конгрес україністів. – Одеса, 26-29 серпня 1999. – Ч.1. – Одеса – К. – Львів, 1999. – 1999. – С.74-78.

20. Масан О. Становище прусько-ятвязького населення в державі Німецького Ордену в XIII – XV ст. // Середньовічна Європа: погляд з кінця XX ст.: Матеріали Міжнародної наукової конференції / Чернівецький державний університет імені Юрія Федьковича; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича. – Чернівці, 2000. – С.95-100.
21. Масан О., Федорук А. Русько-молдавський загін в битві під Грюнвальдом (з історії міжнародних зв'язків населення Буковини на початку XV століття) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. Збірник наукових праць / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, кафедра етнології, античної та середньовічної історії. – Чернівці, 2003. – Т.2(16). – С.59-67.
22. Мильская Л.Г. Светская вотчина в Германии VIII – IX вв. и её роль в закреплении крестьянства. – М., 1957.
23. Неусыхин А.И. К вопросу об исследовании общественного строя древних германцев // Проблемы европейского феодализма. – М., 1974. – С.218-225.
24. Німеччина у фактах. – К., 1998.
25. Падаляк Н. «Гірський шлях» ганзейського купецтва у XIV столітті // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Збірник наукових праць. – К., 2000. – Вип.9. – С.3-13.
26. Падаляк Н. Евреи в средневековой Германии: позиции императорской и городской властей // Материалы Девятой ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике. – М.: Центр научных работников и преподавателей иудаики в вузах «Сэфер», International Center for University Teaching of Jewish Civilization, Hebrew University of Jerusalem, Институт Славяноведения Российской Академии Наук, 2002. – Академическая серия. – Выпуск 10. – С.12-21.
27. Ременников А.М. Вестготы и Римская империя накануне нашествия гуннов // Вестник древней истории. – 1967. – №1. – С.95-106.
28. Тако М. Фридрих Барбаросса. – Ростов на Дону, 1998.
29. Томенчук Б.П. Україна в геополітичному просторі IX ст.: за «Баварським географом» // Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2001. – №7. – С.58-65.

**Тема: Священна Римська (Німецька) імперія в
період пізнього середньовіччя (XIV – кінець XV ст.)**

Джерела:

1. Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь. – К., 2005.
2. Крестьянское движение в Западной Европе в XIV – XVI вв. Сборник документов / Сост. Ю.М. Сапрыкин. – М., 1960.
3. Практикум по истории средних веков / Под ред. А.А. Кирилловой. – М., 1986.
4. Хрестоматія по історії середніх веков: В 3 т. / Под ред. Н.П. Грацианского и С.Д. Сказкина. – М., 1950. – Т.3.

Література:

5. Бурдей Г. Восточная Европа и Запад // Международные связи стран Центральной Восточной и Юго-Восточной Европы и славяно-германские отношения. – М., 1968. – С.5-12.
6. Володарский В.М. Гуманистические воззрения Ульриха фон Гуттена // Средние века. – 1963. – Вып.24. – С.160-180.
7. Исламов Т. Империя Габсбургов. Становление и развитие XVI – XIX ст. // Новая и новейшая история. – 2001. – №2. – С.54-72.
8. Котова Е. Династия Габсбургов // Новая и новейшая история. – 1991. – №4. – С.68-89.
9. Майер В.Е. Крестьянство Германии в эпоху позднего феодализма. – М., 1985.

10. Некрасов Ю.К. Реформация и Крестьянская война в германских землях XVI в., как раннебуржуазная революция. – Вологда, 1984.
11. Подоляк Н. Балтійське питання в Європейській політиці XVI – XVII ст. і занепад Ганзи // Дипломатичний вісник України. – 2003. – №7. – С. 330-341.
12. Савина Н. Южно-немецкий капитал в странах Европы и Испанских колониях. – М., 1982.
13. Сванидзе А.А. Эпоха уний в Северной Европе: XIV – начало XVI в. // Средние века. – 1987. – Вып.50. – С.91-112.

Тема: Італія доби раннього та класичного середньовіччя (V – XIV ст.)

Джерела:

1. Акты Кремоны X – XIII веков в собрании Академии наук СССР. – М. – Л., 1937. – 381 с.
2. Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь. – К., 2005.
3. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. Н.П. Грацианского и С.Д. Сказкина. – М., 1950. – Т.3.

Література:

4. Абрамсон М.Л. Вотчина в Южной Италии IX – XI вв. // Византийские очерки. – М., 1961.
5. Абрамсон М. Л. Характерные черты южно-итальянского города в раннем средневековье (VI – XI вв.) // Средние века. – 1976. – Вып.40. – С.12-28.
6. Баткин Л.М. Гвельфы // Советская историческая энциклопедия: В 16 т. – М., 1963. – Т.4. – С.142.
7. Бернадская Е. В. Классовые основы ранней итальянской синьории // Ученые записки Смоленского государственного института. – 1963. – Вып.2. – С.134-145.
8. Виноградов П.Г. Происхождение феодальных отношений в Лангобардской Италии. – СПб., 1880.
9. Гревс И. М. Жизнь итальянского города в XIII веке. – Л., 1957.
10. История Италии: В 3 т. / Под ред. С. Сказкина, Л.Котельниковой. – М., 1970. – Т.1-2.
11. Эрс Ж. Марко Поло. – Ростов на Дону, 1998.
12. Костельникова Л. А. Городское землевладение в Центральной Италии в VIII – XI вв. – М., 1986.
13. Котельникова Л. А. Итальянское крестьянство и город в XI – XIV вв. По материалам Средней и Северной Италии. – М., – 1967.
14. Луццато Дж. Экономическая история Италии: Античность и средние века. – М., 1954.
15. Самаркин В.В. О роли ростовческого капитала в Северной Италии // Средние века. – М., 1967.
16. Соколов Н.П. Образование Венецианской колониальной империи. – М., 1963.
17. Петров М. Т. Полицентризм и итальянская культура в XIII – XVI вв. // Городская культура: Средневековье и начало Нового времени. – Л., 1968. – С.156-164.
18. Ревякина Н.В. Франческо Петрарка и формирование самосознания новой личности (по трактату «Об уединении жизни») // Средние века. – 1986. – Вып.49. – С.82-103.
19. Рутенбург В. И. Итальянский город от раннего средневековья до Возрождения. – Л., 1987.
20. Рутенбург В. И. Народные движения в городах Италии XIV – начала XV вв. – М. – Л., 1958.
21. Рутенбург В.И. Очерк из истории раннего капитализма в Италии: Флорентийские компании XIV в. – М., 1951.
22. Соколов Н. П. Венеция между гвельфами и гибеллинами (XIII – XIV вв.) // Вопросы истории. – 1975. – № 9. – С.142-152.
23. Чиколини Л.С. Средневековая и ренессансная культура Италии в русской историографии // Средние века. – 1984. – Вып.47. – С.215-246.

**Тема: Країни Апенінського півострова доби пізнього середньовіччя
(кінець XIV – початок XVI ст.)**

Джерела:

1. Никколо Макиавелли. Государь. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. – Ростов-на-Дону, 1998.
2. Никколо Макиавелли. История Флоренции. – Л., 1973.
3. Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения: XV век / Сост. Л.М. Брагина. – М., 1985.
4. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. – М., 1961. – Т.3.

Література:

5. Античное наследие в культуре Возрождения. – М., 1984.
6. Баткин Л.М. Итальянское Возрождение: Проблемы и люди. – М., 1995.
7. Брагина Л.М. Итальянский гуманизм: эстетические учения XIV – XV веков. – М., 1977.
8. Великие художники: их жизнь, вдохновение и творчество: В 7 т. – К., 2003-2004. – Т.2-4.
9. Гарен Э. Проблемы итальянского Возрождения. – М., 1986.
10. Гуковский М.А. Итальянское Возрождение. – Л., 1990.
11. Из истории культуры средних веков и Возрождения. – М., 1976.
12. Итальянское Возрождение: Гуманизм второй половины XIV – первой половины XV вв. / Сост. Н.В. Ревякина. – Новосибирск, 1975.
13. Итальянское гуманизм эпохи Возрождения: В 2 ч. / Сост. Н.В. Ревякина, С.М. Стам и др. – Саратов, 1984. – Ч.1-2.
14. Котельникова Л. А. Феодализм и город в Италии в XIII – XV веках. – М., 1987.
15. Кузнецов Б.Г. Идеи и образы Возрождения. – Л., 1979.
16. Культура эпохи Возрождения. – Л., 1986.
17. Петров М. Т. Полицентризм и итальянская культура в XIII – XVI вв. // Городская культура: Средневековье и начало Нового времени. – Л., 1968. – С.156-164.
18. Рутенбург В.И. Итальянский город от раннего средневековья до Возрождения. Очерки. – Л., 1987.
19. Рутенбург В.И. Титаны Возрождения. – Л., 1976.
20. Федорова Е.В. Знаменитые города Италии: Рим, Флоренция, Венеция. Памятники истории и культуры. – М., 1985.
21. Хлодовский Р.И. Фраческо Петрарка. – М., 1974.

**Тема: Держави Піренейського півострова доби раннього та
класичного середньовіччя (V – XIV ст.)**

Джерела:

1. Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь. – К., 2005.
2. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. Н.П. Грацианского, С.Д. Сказкина – М., 1950. – Т.1-2.

Література:

3. Альтамира-и-Кревеа Р. История Испании / Под ред. З.Мосиной. – М., 1951.
4. Варьяш О.И., Черных А.П. Португалия: дороги истории. – М., 1990.
5. Корсунский А.Р. Готская Испания. – М., 1969.
6. Корсунский А.Р. История Испании IX – XIII вв. – М., 1976.
7. Корсунский А.Р. О развитии феодальных отношений в готской Испании (зарождение бенефициальной системы) // Средние века. – 1961. – Вып.19. – С.32-53.

8. Корсунский А.Р. Рабы и вольноотпущенники в вестготском государстве VI – VII вв. // Средние века. – 1953. – Вып.4. – С.11-31.
9. Леви-Провансаль Э. Арабская культура в Испании. Общий обзор. – М., 1967.
10. Мильская Л.Т. К вопросу о структуре господствующего класса в Каталонии X – XII вв. // Средние века. – М., 1962. – №47. – С.21-28.
11. Ременников А.М. Вестготы и Римская империя накануне нашествия гуннов // Вестник древней истории. – 1967. – №1. – С.95-106.
12. Социально-политическое развитие стран Пиренейского полуострова при феодализме. – М., 1985.
13. Социально-экономические проблемы истории Испании. – М., 1965.
14. Уколова В.И. Проблемы испанской истории. – М., 1984.
15. Уотт У.М., Какиа П. Мусульманская Испания. – М., 1976.
16. Циркин Ю.Б. Древняя Испания. – Л., 1988.

Тема: Іспанське королівство та Португалія у період пізнього середньовіччя (XIV – початок XVI ст.)

Джерела:

1. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. Н.П. Грацианского, С.Д. Сказкина – М., 1950. – Т.3.

Література:

2. Альперович М.С., Слезкин Л.Ю. История Латинской Америки: с древнейших времен до начала XX в. – М., 1991.
3. Баглай В. Вожди и правители древних ацтеков: начало истории народа и государства (XIV – XV вв.) // Латинская Америка. – 1997. – №10. – С.66-78.
4. Березкин Ю. Инки. Исторический опыт империи. – Л., 1991.
5. Вайян Дж. История ацтеков. – М., 1949.
6. Вильчек Э., Шурц Г., Вейле К. История человечества. Значение Тихого и Индийского океанов. Индонезия. – СПб., 2004.
7. Геблер К. Америка после открытия Колумба. – СПб., 2003.
8. Гуляев В.И. Второе открытие цивилизации майя // Вестник древней истории. – 1991. – №2. – С.91-105.
9. Гуляев В.И. Конец Монтесумы [О гибели вождя ацтеков. Мексика XVI в.] // Вопросы истории. – 1976. – №2. – С.214-219.
10. Гуляев В.И. По следам конкистадоров. – М., 1976.
11. Котова Е. Династия Габсбургов // Новая и новейшая история. – 1991. – №4. – С.68-89.
12. Латинская Америка: энциклопедический справочник. – М., 1979. – Т.1.
13. Маховский Я. История морского пиратства. – К., 1992.
14. Мюллер А. История ислама: От мусульманской Персии до падения мусульманской Испании. – М., 2004.
15. Олива де Коль Х. Сопrotивление индейцев испанским конкистадорам. – М., 1988.
16. Петрова А. Христофор Колумб и колониальная политика Габсбургской Испании // Вестник ЛГУ. – Сер. 2. – 1987. – Вып.2. – С. 7-22.
17. Попов Н. Династические браки и брачная дипломатия в Западной Европе раннего нового времени // Новая и новейшая история. – 1998. – №6. – С.48-65.
18. Попов Н. Династические браки и брачная дипломатия в Центральной и Восточной Европе XVI – XVIII в. // Новая и новейшая история. – 2000. – №2. – С.117-134.
19. Сабатини Р. Торквемада и испанская инквизиция. – М., 1994.
20. Савина Н. Южно-немецкий капитал в странах Европы и Испанских колониях. – М., 1982.

21. Свет Я. Пираты Антильских морей // Новая и новейшая история. – 1996. – №1. – С.132-144.
22. Уидобро Г.Г. Америка 500 лет назад: современный взгляд // Новая и новейшая история. – 1992. – №4. – С.41-45.
23. Уилли Г. Политическая жизнь древних майя // Вестник древней истории. – 1991. – №2. – С.105-117.

Тема: Угорське королівство та Дунайські землі доби раннього та класичного середньовіччя (X – XIII ст.)

Джерела:

1. Алешкевич Я.А. Східні джерела про стародавніх угорців // Науковий вісник УжДУ. – Серія історія. – Вип.5. – 2000. – С.57-63.
2. Аннинский С.А. Известия венгерских миссионеров XIII – XIV вв. о татарах и Восточной Европе // Исторический архив. – 1940. – Т.3. – С.71-113.
3. Томенчук Б.П. З історії першої письмової згадки про Галич в «Діяннях угрів» угорського Аноніма // Наукові записки інституту народознавства НАН України. – Івано-Франківськ, 1999. – Вип.4. – С.5-9.
4. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1963. – Т.2.

Література:

5. Алешкевич Я.А. Контакты угорцев с населением Східної та Центральної Європи в добу раннього середньовіччя: Автореферат дисертації ...кандидата історичних наук. 07.00.02. – Ужгородський національний університет. – Ужгород, 2002. – 16 с.
6. Бертенъи И. Международное положение Венгрии после татарского нашествия // Восточная Европа в древности и средневековье. Сборник статей / АН СССР. Институт истории СССР. Редколлегия М.А. Коростовцев и др. – М., 1978. – С.315-320.
7. Волощук М.М. Вассальная зависимость Даниила Романовича от Белы IV (1235 – 1245 гг.): актуальные вопросы реконструкции русско-венгерских отношений второй четверти XIII в. // *Specimina nova. Pars prima. – Sectio mediaevalis.* – Р.3. – Pécs, 2005. – S.83-115.
8. Волощук М.М. Коронація Данила Романовича в зовнішній політиці Угорського королівства // Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2005. – №10. – С.23-31.
9. Дашкевич Я. Угорська експансія на золотоординське Поділля 40-х – 50-х рр. XIV ст. // Україна в минулому. – К. – Львів, 1994. – Вип.5. – С.32-65.
10. Домбровский Я. Польская политика и натиск германского феодального мира на Чехию и Венгрию в средние века // Германская экспансия в Центральной и Восточной Европе. Сборник статей по истории так называемой «Дранг нах Остен» / Под ред. В.Д. Королюка. – М., 1965. – С.71-108.
11. История Венгрии: В 3 т. / Ред. коллегия Т.М. Исламов и др. – М., 1971 – 1972. – Т.1.
12. Крижанівський А. Львівський монетний двір у період «угорського» підпорядкування Галичини (1370 – 1386 рр.) // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVII ст.). – К., 2002. – Вип.2. – С.102-118.
13. Левицкий Т. «Мадьяры» у средневековых арабских и персидских географов // Восточная Европа в древности и средневековье / АН СССР. Институт истории СССР. Редколлегия Л.В. Черепнин. Введение Я.Н. Щапова. – М., 1978. – С.56-60.
14. Ліхтей І. Австро-угорсько-чеське протистояння 30 – 50-х рр. XIII ст. // *Carpatica – Карпатика.* – Вип.21. – Політичні студії: історія, теорія, практика. – Ужгород, 2003. – С.114-132.
15. Марсина Р. Славяне и мадьяры в конце IX – X ст. // Раннефеодальные государства и народности. Сборник статей. К XVIII Международному конгрессу византинистов 8-15

- августа / АН СССР, Институт славяноведения и балканистики. Ответственный редактор Г.Г. Литаврин. – М., 1991. – С.106-116.
16. Мохов Н.А. Молдавский торговый путь в XIV – XV вв. // Польша и Русь: черты общности и своеобразия в историческом развитии Руси и Польши XII – XIV вв. / Под ред. Б.А. Рыбакова. – М., 1974. – С.298-307.
  17. Мюссе Л. Варварские нашествия на Западную Европу. Вторая волна / Перевод с французского А.П. Саниной. – СПб., 2001.
  18. Окладникова А.П., Самсонов А.М. История венгерского народа в изложении советских учёных // Вопросы истории. – 1975. – №1. – С.134-146.
  19. Павлушкова М.А. Русско-венгерские отношения до начала XIII в. // История СССР. – 1959. – №6. – С.149-156.
  20. Сіладі К. Намисто в Угорщині у IX – X ст. (уживання та торгівля) // Археологія. – 1992. – №3. – С.107-114.
  21. Уткін О. Військова справа угрів // Воєнна історія. – 2003. – №1(7). – С.57-64.
  22. Халикова Е.А. Magna Hungaria // Вопросы истории. – 1975. – №1. – С.37-42.
  23. Шушарин В. П. Крестьянское восстание в Трансильвании (1437 – 1438 гг.). – М., 1963. – 223 с.
  24. Шушарин В.П. Ранний этап этнической истории венгров. Проблемы этнического самосознания. – М., 1997.
  25. Шушарин В.П. Свидетельства письменных памятников королевства Венгрии об этническом составе населения восточного Прикарпатья первой половины XIII века // История СССР. – 1978. – №2. – С.38-53.

Тема: Угорське королівство та Дунайські землі доби пізнього середньовіччя (XIV – перша половина XVI ст.)

Джерела:

1. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – М., 1963. – Т.2.

Література:

2. Ачади И. История венгерского крепостного крестьянства. – М., 1956.
3. История Румынии / Под ред. В. Н. Виноградова. – М., 1971. – Т.1.
4. История Молдавии (от древнейших времен до Великой Октябрьской Социалистической Революции): В 2 т. / Под ред. член-корреспондента АН СССР А.Д. Удальцова и профессора, доктора исторических наук Л.В. Черепнина. – Кишинев, 1951. – Т.1.
5. Коротка історія Угорщини / Ред. Л. Маккаї, К. Бенда, К. Вьорьош та ін. – Ниредьгаза, 1997.
6. Краткая история Венгрии: с древнейших времен до наших дней / Ред. Т. Исламов. – М., 1991.
7. Краткая история Румынии: С древнейших времён до наших дней / Отв. ред. В.Н. Виноградов. – М., 1987.
8. Кузьмина М. Т. Искусство Румынии. – М., 1966.
9. Лавровский В. Некоторые спорные вопросы первоначального накопления в Венгрии // Вопросы истории. – 1969. – №8. – С.101-103.
10. Панаитеску П. П. История румын. – Кишинев, 1991.
11. Пах П. Ж. Первоначальное накопление капитала в Венгрии. – Будапешт, 1952.
12. Румыния. – Бухарест, 1960.
13. Семёнова Л. Отношения Дунайский княжеств в Османской империи // Новая и новейшая история. – 1986. – №5. – С.65-89.
14. Сказкин С. Д. Основные проблемы так называемого «второго издания крепостничества» в средней и Восточной Европе // Вопросы истории. – 1958. – №2. – С.96-119.
15. Фролов Н. П. Аграрные отношения в буржуазно-помещичьей Румынии. – Кишинев, 1958.

16. Хевеши А. Венгерское крестьянство и его борьба. – М. – Л., 1972.
17. Шлапінський В. Молдавські, валаські, турецькі та угорські назви монет і грошово-лічильних одиниць, за письмовими джерелами Руського воєводства (XV – початок XVIII ст.) // А се его сребро: Збірник праць на пошану члена-кореспондента НАН України Миколи Федоровича Котляра з нагоди його 70-річчя. – К., 2002. – С.199-206.

Тема: Східна Римська (Візантійська) імперія доби Середньовіччя

Джерела:

1. Агафий. О царствовании Юстиниана. – М. – Л., 1953.
2. Диакон Лев. История. – М., 1988.
3. История средних веков: Хрестоматия: В 2 ч. / Сост. В.Е. Степанова, А.Я. Шевеленко. – М., 1988. – Ч.1-2.
4. Константин Багрянородный. Об управлении империей. – М., 1989.
5. Практикум по истории средних веков / Под ред. М.Л. Абрамсона и др. – М., 1988.
6. Продолжатель Феофана. Жизнеописания византийских царей. – СПб., 1992.
7. Прокопий Кесарийский. Тайная история. – М., 1991.
8. Сборник документов по социально-экономической истории Византии. – М., 1951.
9. Хрестоматія з історії середніх віків / Упорядник Г.І. Підлуцький. – К., 1972.

Література:

10. Балух В.О. Візантиністика. – Чернівці, 2006.
11. Бибиков М.В. Византийские источники по истории древней Руси и Кавказа. – СПб., 2001.
12. Гуревич Ф.Д. Западная Русь и Византия в XII – XIII вв. // Советская археология. – 1988. – №3. – С.130-145.
13. Диль Ш. Основные проблемы византийской истории. – М., 1947.
14. Иванов С.А. Полемиическая направленность «Истории» Льва Диакона (Византия X в.) // Византийский временник. – 1982. – Т.43. – С.74-80.
15. Іоаннісян О.М. Про один епізод візантійсько-угорсько-галицьких відносин у другій половині XII ст. // Галич і Галицька земля. – К. – Галич, 1998. – С.59-66.
16. История Византии: В 3 т. / Редколлегия С.Д. Сказкин, В.Н. Лазарев, Н.В. Пигулевская и др. – М., 1967. – Т.1-3.
17. Лебедев А.П. Историческое состояние Византийско-восточной церкви от конца XI до середины XV века. – СПб., 1998.
18. Каждан А.П. Деревня и город в Византии IX – X ст. – М., 1960.
19. Каждан А.П., Литаврин Г.Г. Очерки истории Византии и южных славян. – М., 1958.
20. Каждан А.П. Освобождение Болгарии из-под византийского ига // Вопросы истории. – 1973. – №1. – С.185.
21. Каждан А.П. Роберт де Клари и Никита Хониат // Европа в средние века: Экономика, политика, культура. – М., 1972. – С.294-300.
22. Каждан А.П. Социальный состав господствующего класса Византии XI – XII ст. – М., 1974.
23. Кривов М.В. «Эфиопия» в «Одкровении» Псевдо-Мефодия Патарского [К истории византийско-арабских отношений в VII в.] // Византийский временник. – 1977. – Т.38. – С.120-122.
24. Кулановкий Ю.А. История Византии. Исследования. – СПб., 1996. – Т.1-3.
25. Курбатов Г.Л. История Византии: историография. – Л., 1975.
26. Курбатов Г.Л. История Византии от античности к феодализму. – М., 1984.
27. Левченко М.В. Проблемы истории русско-византийских отношений. – М., 1956.

28. Литаврин Г.Г. Особенности русско-византийских отношений в XII в. // Польша и Русь: черты общности и своеобразия в историческом развитии Руси и Польши XII – XIV вв. / Под ред. Б.А. Рыбакова. – М., 1974. – С.208-212.
29. Медведев И.П. Лев Аллаций о византийских хронографах // Византийский временник. – 1976. – Т.37. – С.130-139.
30. Медведев И.П. Очерки византийской дипломатии: Частноправовой акт. – Л., 1988.
31. Мещерский И.Н. Два неизданных отрывка древнеславянского перевода «Хроники» Иоанна Малалы // Византийский временник. – М. – Л., 1950. – Т.11. – С.279-285.
32. Острогорський Г. Історія Візантії / Пер. з німецької А.Онищенка. – Львів, 2002.
33. Самодурова З.Г. Греческие рукописи, содержащие малые византийские хроники // Византийский временник. – М., 1974. – Т.36. – С.139-145.
34. Самодурова З.Г. Хроника Петра Александрийского // Византийский временник. – М., 1961. – Т.18. – С.150-198.
35. Скржинская Е.Ч. «История» Олимпиадора // Византийский временник. – М., 1956. – Т.8. – С.223-276.
36. Удальцова З.В. Идеино-политическая борьба в ранней Византии (по данным историков IV – VII вв.). – М., 1974.
37. Удальцова З.В. Идеино-философское воззрение светских авторов ранней Византии // Византийские очерки. – М., 1982. – С.3-22.
38. Удальцова З.В. Мировоззрение византийского хрониста Иоанна Малалы // Византийский временник. – М., 1971. – Т.32. – С.3-23.
39. Удальцова З.В. Очерки истории культуры Византии. – М., 1985.
40. Удальцова З.В. Церковные историки ранней Византии // Византийский временник. – 1982. – Т.43. – С.3-21.
41. Успенский Ф.И. История Византийской империи: В 3 т. – М. – Л., 1948. – Т.1-3.

Тема: Країни Скандинавії доби середньовіччя (X – початок XVI ст.)

Джерела:

1. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина – М., 1963. – Т.1-3.

Література:

2. Андерссон И. История Швеции. – М., 1951.
3. Гуревич А.Я. Англосаксонский фольклор и древненорвежский одадь // Средние века. – М., 1967. – Вып.30. – С.61-65.
4. Гуревич А.Я. Свободное крестьянство в феодальной Норвегии. – М., 1967.
5. История Норвегии / Под ред. А.Я. Гуревича и др. – М., 1980.
6. Кан А.С. История Скандинавских стран (Дания, Норвегия, Швеция). – М., 1971.
7. Ковалевский С.Д. Так называемое «добровольное рабство» раннесредневековой Швеции и его сущность (к вопросу о генезисе шведского феодализма) // Средние века. – 1972. – Вып.35. – С.114-128.
8. Лесников М.П. Некоторые вопросы балтийско-нидерландской торговли хлебом в конце XIV – начале XV вв. // Средние века. – 1955. – Вып.7. – С.112-135.
9. Мюссе Л. Варварские нашествия на Западную Европу. Вторая волна / Пер. с французского А.П. Саниной. – СПб., 2001.
10. Немилов А.Н. Специфика гуманизма Северного Возрождения // Типология и периодизация культуры Возрождения. – М., 1978. – С.248-259.
11. Рудзевская Е.А. Древняя Русь и Скандинавия IX – XIV вв. – М., 1980.
12. Сванидзе А.А. Городские хартии и распространение муниципальных привилегий в шведских городах в середины XIII по XIV // Средние века. – 1972. – Вып.35. – С.129-153.

13. Сванидзе А.А. Ремесло и ремесленники средневековой Швеции (XIV – XV вв.). – М., 1967.
14. Сванидзе А.А. Средневековый город и рынок в Швеции XIII – XV вв. – М., 1980.
15. Сванидзе А.А. Эпоха уний в северной Европе XIV – начала XV вв. – М., 1980.
16. Славяне и скандинавы. – М., 1986.
17. Шаскольский И.Л. Третий крестовый поход шведских рыцарей на восточные берега Балтики (1293 г.) // Средние века. – 1989. – Вып.52. – С.130-145.

Тема: Християнська Церква доби раннього та класичного середньовіччя (IV – XIV ст.)

1. Джерела:

2. Дионисий Ареопагит. О божественных именах. О мистическом богословии. – М., 1995.
3. Евсевий Памфил. Церковная история. – М., 1993.
4. Иоанн Дамаскин. Точное изложение православной веры. – М. – Ростов на Дону, 1992.
5. Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М.О. Рудь. – К., 2005.
6. Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина – М., 1963. – Т.1.

Література:

7. Бедуел П. Історія церкви. – Л., 2000.
8. Грабарь В. Вселенские соборы западно-христианской Церкви и светские конгрессы XV века // Средние века. – 1946. – Вып.2. – С.244-253.
9. Зноско К. Исторический очерк церковной унии. – М., 1993.
10. Карсавин Л. Монашество в средние века. – М., 1992.
11. Карташев А. Вселенские соборы. – М., 1994.
12. Католическая энциклопедия. – М., 2002. – Т.1.
13. Ковальський Я. Папы и папство. – М., 1991.
14. Лінч Дж. Середньовічна Церква: Коротка історія / Переклад з англійської В.Шовкун. – К., 1994.
15. Лорц И. История церкви: В 2 т. – М., 2000. – Т. 2.
16. Рамм Б.Я. Папство и Русь в X – XIII вв. – М. – Л., 1959.
17. Релігієзнавчий словник / За ред. А.Колодного і Б.Лобовика. – К., 1996.
18. Суттнер Э. Христианство Востока и Запада. – М., 2004.
19. Таевский Д. Христианские ереси и секты I – XXI веков. Словарь. – М., 2003.
20. Ходькова Л. Релігієзнавство – Л., 2000.
21. Христианство: Словарь. – М., 1994.
22. Флоровский Г. Восточные отцы IV в. – М., 1992.
23. Флоровский Г. Восточные отцы V – VIII вв. – М., 1992.
24. Фроссар А. Соль земли: О главных монашеских орденах. – К., 1991.
25. Чибич С. Історія християнської церкви. – Львів, 2001.

Навчально-методичний посібник

Волощук Мирослав Михайлович

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З КУРСУ
ІСТОРІЇ СЕРЕДНІХ ВІКІВ**

Для студентів історичних факультетів

Для нотаток

Для нотаток